

4с (1111)
11-12

А. Г. ШАБУРАКОВ

ПРАВОПИСАНИЯНЫН' ДЬУУНТЫЛУ ТАСКАДУЛАРЫ

БАШТАМЫ ШКОЛГО

III БЁЛЮК

4-чи КЛАССКА

45 $\frac{\text{акча}}{\text{коп.}}$

НОВОСИБИРСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО
НОВОСИБИРСК—1938

4с(аат)075
Ш12

А. Г. ШАБУРАКОВ

ПРАВОПИСАНИЯНЫН ДЬУУНТЫЛУ ТАСКАДУЛАРЫ

БАШТАМЫ ШКОЛГО
III БЁЛЮК
4-чи КЛАССКА

Ойроттын' ОблОНО-зы дьептөгөн

НОВОСИБИРСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО
НОВОСИБИРСК—1938

4с(аат)075
Ш12
кр.

ЮРЕНГЕНИН КАТАП ЁДЁРИ.

1. а) Бу эрмектерди бичип алала, темдектелген сестёрдин' кожулта-ларынын' алдына чийю тартып, темдектеп алыгар.

б) Бу ок сестёригерден', сестин' тазылы тунгак туюкка токтогон адалгыштарын кожулталарыла катай, бир столбикке чыгара бичип алыгар.

в) Онош', сестин' тазылы юнгор туюкка ла юндю буквага токтоп дьаткан кожулталу сестёрди, экинчи столбикке чыгара бичип алыгар.

КЁЛДЁ.

Дьажарып калган агаштар, кёлдин' дьаказында туруп дьат. Дьайыла бюрлеген камыштар дьелбю салкынга дьайылта сокту-рып, шуулап, табыштанып турулар.

Кёлдин' дьакалары бу ла дьуукта кёгёргөн. Балыкчылар шююю-ндю анда балыктар шююп турдылар. Кёлдин' дьаказында дьы-лан'аяк балдар сюгюнчилю кыйыгырыжып, дьюгюрип турдылар. Камыштардын' ортозында ёртёктёр эдип турдылар. Суунын' юстюнде чымындар ла томоноктор кейде кайып турдылар.

Эн'ирде кёлдин' кырында бакалар дьаан табышту бапылда-жып турдылар.

2. а) Бу куучынды бичигер. Дьаан буквага базылган сестёрди эн' озо тунгак туюкка токтойло кажулта кожулганын чыгара бичип, кожулта-зынын' баш буквага кандый туюктан' башталганын айдыш беригер.

б) Онон' дьарт туюкка токтойло, кожулта кожулган сестёрди чыгара бичийле, кожултазы кандый туюктан' башталганын айдыш береригер.

в) Онон' юндю табышка токтойло, кожулта кожулган сестёрди чыгара бичийле, кожултазы кандый туюктан' башталганын, юнгор туюкка токто-гон сестёрдин' кожултазына тюндөп, тюней, тюней эмезин айдыш бе-ригер.

БАЛА ТУЖУМ.

Эн'ир кирип келет. Уйку кёсти дьапшыныштырып та турза, отурган дьеримнен' кыймыктабай отурадым. Отуруп алала, куу-чундарды угуп отурадым. Онон' туруп чыгала, тактанын' юстюне дьададым, буттарымды эптю дьуура тартынып, корчойып калган дьададым. Сен базала уюктап каларын' ийне деп, энем айдат. Дьок менин' уйкум келбей дьат — деп каруун бердим. Онон' онойып албаданып дьадала, уюктаганымды билбей калдым. Эр-тен тура болгонып ла келзем, тактанын' юстюнде уюктаган ки-жи, дьымжак орыннын' юстюнде дьадып уюктаган болуптырым.

3. а) Бу куучынды бичип, эн' озо темдектеген сестёрдин' кату юндю сестёрин чыгара бичип алыгар. Онон' сестин' тезинде юндю табыштарын адыкташ, онтозы кату ба? Эмезе дымжак па? Айдып беригер.

б) Онон' дымжак юндю табыштуларын чыгара бичип алыгар, кожултазынын' юндю табыжын база кёрюп айдып беригер.

БАШТАПКЫ КАР.

Эртен тура кюстин' дьарык кюни болды. Тюнюле баштапкы кар дьааган. Кейдин' ару дьаркынду болгонынан' улам карагайдын' кичинек те будагаштарынын' бюри ёткюре кёрюнип турды. Сан'ыскандар ла каргалар, агаштардын' юстюнде, кейде кайып учуп турдылар. Олор келип будакка конгондо, будактагы кар дьерге тегюлип, кардан' дьеж'илген будактар кыймыктаганы кёрюнип турды.

Карлу агаштар, мён'юн ошкош, суркураган кёрюнди. Кичинек чаал агашты табарып ийер болзон', онын' будагындагы дьапшынган кёёшпёк кар сенин' юстюн'е кёбён' чилеп, тегюлип тюжюп турар.

4. Куучынды бичип, эрмектин' шюютези аайыпча кандый кожулта керегин кожугар. Кожултаны кожуп бичиир түжунда, кандый туюкка токтогон сёскё, кожулта кандый туюктан' башталарын ундубагар.

КАН-КЕРЕДЕ ЛЕ КИСКЕ.

Деревненин' учында, балдарын ээчидип алып, кiske ойноп дьюр... Олор... юстюле, ёрё бийик кан-кереде учуп дьюрди. Ол бойына дьем бедиреген. Кенетийин, ол юстю... темён шуурып тюжеле, кискенин' балазын тееп алды. Кан-кереде ойто дьана болголокто, кiske юстю орто калып келип, оны тудуп алды. Кан-кереде дезе, кiske... балазын салып ийди. Онон' кiske ле экю уружа берди... Кан-кереде кискени аайы бажы дьок чокуп, дьара тееп турды. Кiske кенетийин калып келеле, кан-кереденин' мойынынан' кезе тиштеп, юзе сокты. Кан-кереде келип тюшти. Кiske балулаткан балазына келеле, онызын дьалай берди.

5. База 4-чи № дегидий ок иш.

ДЬАЙГЫ КАНИКУЛДА.

Дьайгыда лагерьде сюрее дьакшы! Эртен тура тежётён' турган ла бойынча, дьюзюн' дьунуп, чай... ичип алала, агаш аразына соодорго барадын'. Анда барала ан'нын' эштин' орукдьол... ыла базып дьюредин'. Сюрее ару кейле тынып дьюре... чылай бергежин, суу дьаказы..., эмезе кёк ёлён'... дьада тюжюп, амырап аладын'. Онон' обедке дьетире кожон'го юренедин'. Обед... кийнинде дезе амырап алып, базала дьалан'..., эмезе агаш аразына барадын'. Дьалан'да чечек... юзюп, агаш... венотор толгоп, букет дьазап, кёбёлёк тудуп, ёлён'нин' юстюне дьадып та турадын'.

6. Куучыннан тѣс аттарды чыгара бичип алыгар.

Бистин совет орооннын дьеринде дѣаан дѣазалдар бюдюп дѣат. Уралда Сибирьде, Волгада онон до ѳскѳ дьерлерде дѣан ѳе городтор бютти. Суула дѣюрер керегинде Ак талайдан Балтийский талайды бириктире канал эдип салган. Оны нѳкѳр Сталиннин адыла адаган Беломорско-Балтийский канал деп айдып дѣат. Волга ла Москванын суузын база канал казып бириктирип салган.

Туркестан ла Сибирьдин ортозында темир дѳол эдип салган. Онын ады Турксиб болуп дѣат.

Москвада Л. М. Кагановичтин адыла адалган Метрополитен бюдюрип салган. Метрополитен, дѳер алдында дѣюрер темир дѳол болуп дѣат.

7. База 6-чи № дегидий ѳк иш.

Колхозтын анчылары: Адучы, Мамай, Эрке, Кѳртюп деп улус болор. Ойротто суулардын дѣааны Кадын, Бий, Чуй деп суулар.

Бистин тѣс городыбыс Москва, краевой городыбыс Барнаул, областной городыбыс Ойрот-Тура. Бистин класстан санитарный комиссияга Колтукты, Коляны, Иванды, Нинаны туттыбыс.

8. а) Бу куучыннан эн озо эжерлю тунгак туюкка токтогон адалгыш сѳстѳрди баштапкы столбикке чыгара бичип алыгар.

б) Онон эжерлю тунгак туюкка токтогон дѣакылта кеберлю глагол сѳстѳрди, экинчи столбикке чыгара бичип алыгар.

Кюреш деп кижиги тайгага андап чыкты. Адам мени ат тут деп дѣакыды... Бистин класс стенгазет чыгарып дѣат. Учар куш кюскюде дѣана берет. Мен бюгюн бычак садып алдым. Дѣаантайын ышта отурза, кѳс юрелер.

Бис кюскюде сымда андаганыбыс.

Айылдаш кап алып, кабына аш урды.

9. Бу куучынды бичип, сѳстин ортозындагы точканын ордына керектю туюк булвазын тургузып туругар.

Юч кюн ѳдѳ берди. Семен бойы... ын участогын кѳрѳргѳ басты. Дѣанында онын шоор эдерине дѣарамык... у тал... ар ѳзюп турган болгон. Ол бир дѳюк талдан кезип алала, айылы дѣаарулан... ы, Семен агаш... ын ортозыла барды; кюн дѣабызай берген болгон, бир де табыш дѳок, дѣан ѳс ла кучыягаш... ардын чыркылдаганы, ла бут алдында агаш сынган табыш угулып турды. Семен база эмеш бас... ы, удабас темир дѳол болор, базада темир темир... е тийгендий шанкылдаган табыжы ошкош, кандый да табыш бары билдирип тургандый болды. Семен капшагайлай басты. Ол ѳйинде олордын участказын... а ремонт дѳок болгон. «Бу не болотон?» — деп сананып туру. Ол агаш... ын дѣаказы... а чыгып келди — онын алдында темир дѳол... ын кюреелей урган тѳн и; онын юстюнде полотнодо кандый... а кижиги бѳкчѳйѳ отурып алган нени де эдип дѣат. Семен анар араай чыгып дѣатты: сагыжында эрезин... ин гайказын урдаарга келген кижиги болор.

В. Г а р ш и н. «Сигнал».

10. Темдектеген сестёрди чыгара бичип алала, ол сестин' тэзин таал, алдынан' чийю тартып алыгар. Онон' кажы ла сесте кандый тунгак туюк бойынын' дьарт эжер туюгына кече бергенин, айдып беригер.

МАКСИМ ГОРЬКИЙ.

(1868—1936).

Пролетарский писатель Алексей Максимович Пешковтын' псевдонимы Максим Горький.

Бойынын' дьорюмин М. Горький мынайда куучындаган: «Мени сегис дьаштуда едюк садатан магазинына элчи «уулчак» эдип, берип салган. Дье эки айдын' бажында мен бойымнын' колымды мюнге ертеп алдым. Мени ойто таадама ийе берген. Дьазылыл аларымда, мени чертёжникке юренчик эдип берген, дье андагы дьорюм сюрекей кату учун, мен бир дьылдын' бажында онон' качкам, бир пароходко повардын' юренчиги болуп кирип алгам.

Онон' ары менин' дьорюмим сан' башка дьюзюн-дьююр болды: мен база катап чертёжникке келип дьюрдим. Онын' кийнинде иконаларла садыштым.

Царицында темир дьолго каруулчыкка дьалдандым, крендельщик, булочник болдым. Ээн тураларга да конуп, тюнеп дьюрдим».

Онойып та шыралап дьорзе, Горький юренип аларга не ле не мени билерге сюрекей кичеенип дьурди. Ол кеп бичиктер кычырган, бойынын' произведенияларын сюрекей кичееп дьазап дьуретен болгон. Эн' баштапкы куучынын' Горький, Тбилисинин' темир дьолынын' мастерскойларында иштеп турарда, очеркке базып чыгарган.

Онын' бичигени кеп. Кеп неменин' учурын айткан. Горький ишмечкилерле кожо дьорюп, кижини кжи кулданар кылыкла дьен'ишкен. Владимир Ильич писателге сюрекей карузыйтан болгон. Ол Горькийге бичигени мындый: — «Слердин' сюрекей билгир ижигер Россиянын' ишмекчилеринин' тьюменине тузалу болды, дьан'ысла Россиянын' ишмекчизине эмес, бастыра ончозына текши дьаан тузалу болды», — деп бичиген.

11. Бичип алала, согулта тюжер дьерлерин юстюнен' чийе тартып темдектеп салыгар. Согулта тюшкен сестёрдин' согултазы ненин' учун кезигинин' учында, кезигинин' ортозында болуп турганын айдып беригер.

Мен балыктап барадым деп, адамнан' суранарымда, «баратан болзон' бар, мен сени тудуп трум ба» деп айтты. Мени «Ыраак барба» деп, энем айтты. — Мен Кюндючиден', «сенде акча бар ба?» деп сурадым.

Бистин' класста Иван да, Кюрдеш те, Тана да мергендючилер. — Сенде дьакшы бичик бар ба? — деп коштой отурган некеримнен' сурадым. — Бистин' колхозто тракторлор бар. Бистин' школа бу дьыл балдардын' ончозын дьууп алды. Бистин' колхоз

бу дьыл аш кезер дьан'ы машиналар садып алды. — Машиналарды заводтор эдип чыгарып дьат.

12. Бу куучынды бичип темдектеген сестёрдён' эн' озо кату юндю табыштуларын чыгара бичип алыгар. Онон' дымжак юндюлерин чыгара бичип алыгар.

АЮ ЛА ТООРМОШ.

Аю агаштын' ортозыла базып, дьем табылары кандый не деп, дьыт алып дьюрди. Чала мёдтин' дьыдын алып турды. Аю тумчугын тыйрыйта ёрё тудуп, дьыт алып турарда, карагайда адарунын' тён'ёжин кёрюп алды. Тён'ёштин' алты дьанына дезе, армакчыла тоормош буулап салыптыр. Аю тоормошко дьетице чыгала, онон' ары чыгар арга дьок, тоормош чаптык эдип турды. Аю тоормошты араай ийде салып ийеле, чыгарга турарда, тоормош эмеш дьайканып барала, аюнын' бажына тюртюре тийди.

Аю тоормошты баягызынан' тын'ыда ийде салды. Тоормош аюны баягызынан' тын'ыда тюртти. Аю чугулданып, тоормошты туткан дьерде бар дьок кючиле ийде салды. Тоормош эки метр кирелю дьайканып барала, келип аюны тюртерде, аю агаштан' арайла ан'тарылбады. Аю тоормошко ачынган бойынча мёдти де ундуп салды. Сагыжында тоормошты дьен'ер деп, тоормошты бар дьок кючиле таштап турза, тоормош оны тюртпейинче калбай турды.

Аю, тоормошко сран'ай юрей соктырып, агаштан' ан'тарылып келип тюшкенче, турушты. Агаштын' тезинде дезе казыктар кадап салган болгон.

Аю, бойынын' шююлтези дьок чугулуыла, казыкка сайылып ёлди.

13. а) Бу эрмектерди бичип, юндю, табыштары кату ла дымжактары колый турган сестёрди алдынан' чийю тартып темдектегер. Бюткен ады сестёрди чыгара бичип алыгар.

б) Кандый сестёрдин' юндю табыштары колый турганын айдып беригер.

Мен бюгюн книганын' магазинине барып, перо, карандаш, бичик садып алдым. Ишмекчилер фабрик заводтордо иштеп дьадылар. Кече колхозтын' бригадирлеринин' совещание дьууны болды.

Аэроплан Ойрот-Турага дьаантайын учуп келип барат. Бистин' пионерлер дьайгыда лагерьде болдылар. Бистин' школдын' библиотеказында дьюзюн-дьююр художественный книгалар бар.

14. а) Бу сестёрдён' дымжак юндю сестёрди айдып беригер.

б) Онон' юндюлери колый турган сестёрди чыгара бичип алыгар.

в) Бюткен адына айдылганын кожуц, эрмектер бюдюритер.

Килограмм, базар, кююле, мешке, тюлкую, комбайн, лесопилка, кураган, кёзнёк, радио, мен'юн, машина, кооперация.

СУРАКТУ, КЫЙГЫЛУ, ТАБЫЛУ ЭРМЕКТЕР.

15. Кокур куучынды бичип, керектю дьерлерине точка, запятой, сурак темдек, кый темдек тургузыгар.

Бир ийт ийти айылдап кел деп кычырды:

- Сен меге айылдап келзен'
- Дьок барарга болбос бош дьок
- Нени эдетен'

Эртен ээзим ёлён'гё баратан айдарда, озолодо ман'тап, юрюп турарга керек.

16. База 15-чи № депидий ок иш.

Балдар кою карагайдын' ортозына келдилер. Дьер сайын чачылып, таандар чылап, юн алыштыра кыйыгырышкылап турдылар.

- Ой уул ой уул Кючюк сен кайда
- Мен мында бери капшагай кел
- Бу мындагы дьилектин' кёбизин бышканын не дийзин'
- Кёрзён'
- Мен кандый мешке таап алдым
- Ким, онын' ады не болотон
- Мынын' ады лисичка

— Мында база турулар бери капшагай дьюгюригер уулдар
Балдар кёнёктөрүн толтуруп алала, сюгюнижип дьана бердилер.

17. База андый ок иш.

- Дьякшы ба уулчак
- Дье ары дьолын'ла бар
- Мен кёрзём, арай ёткюре кату кижичек эмтирин'
- Агаш аразынан' келип дьадым, кёрбёй турун' ба Адам кезип дьатканын угуп турун' ба мен дезе тартып дьадым.
- Адан'нын' билези дьаан ба
- Ээ, билебис дьаан эди, эр улустан' дезе мен ле адам — эки ле кизи эдибис
- Андый ба, сенин' адын' кем эди
- Кючюркек
- Дьажын' канча болотон
- Алтынчызы ётти
- Чу тообос — деп уулчагаш юнин дьоонодып айдала, тискинин серпий тартып ийерде, ады тюрген тарта берди.

18. Бу берилген эрмектерге келижер сурак эрмектерин бойыгар сананып таап, озо сананып алган сурактарды кёргюзю аайынча бичип алала, оной бу эрмектерди бичигер.

Кёргюзю: Мал кайда дьюрюп дьат?

Мал тайгада дьюрюп дьат.

Мал тайгада дьорюп-дъат.
Лъан'ы город тын'ып ёзюп дъат.
Менин' кичинек карындажымнын' ады Иван болор.
Бистин' отряд тюниле бир канча дьер ётти.
Бис командир Чапаев керегинде книга кычырдыбыс.
Энези кызына чулок садып алып берди.
Бистин' городтын' дъанынча темир дьол ёдюп дъат.
Тюштюк тала Уралда Магнитная деп кыр бар.
Юредючи ошибкаларды кызыл карандашла темдектеди.
Бис некёрибисле экую кычырып дьадыбыс.

19. Бу сурактарды бичип алала, оной кажы ла сурагына толо эдиң каруузын бичигер.

1. Сенин' фамилиян' кем? 2. Адын' кем? Кандый областьта, аймакта, деревнеде, ёзёктё чыккан'? Канча дьашту болдын'? Бастыра билен' канча? Эмди кайда дьадып дьадыгар? Националь-нозын' кандый? Кандый школдо юренип дьадын'? Кандый предметтерге юренип дьадыгар? Слердин' класста канча юренчик?

20. Бойыгар сананып, беш кыйгылу эрмектер таап бичигер.

КЫЧЫРУ ЭРМЕК.

21. Бу кычыру эрмектерди кёчюрип бичип алыгар. Токтой тюжер темдектерин адырыгар.

Ой уул, сен кайдар барып дьадын'? Урсулдын' суузы дьаан ба, некёрлёр? Иван, сен бери кел. Бери бас дийдим, Иван. Балдар, бу бичикти кычырыгар. Юредюни кичеегер, балдар.

22. Бичип алыгар. Токтой тюжер темдектерин дьартап алыгар.

Некёрлёр, бу кюн дьаш ёскюрюмнин' кюни.

Бу кюн, некёрлёр, дьаш ёскюрюмнин' кюни.

Бу кюн дьаш ёскюримнин' кюни, некёрлёр!

23. Бу письмодо керектю токтой тюжер темдектерин тургузып бичип алыгар.

Эркелю Кюндюш ле Адынай слер бистин' дьаткан деревнеге келерге туругар ба Келер болзогор бойыгарла кожо кармактар алыгар некёрлёр. Меге дьакшы карандаш садып экелип бер деп сенен' сурап турум Кюндюш. Сенде ундуп салган бичиктеримди экелип берзин деп сеге Адынай дьакып турум. Эзен болзын некёрлёр. Слерди сакып турум.

Слердин' некёригер Атпас.

УКТАШ СЁСТЁРЛЮ ЭРМЕК.

24. Керектю темдектерин тургузып, бичип алыгар. Оной укташ сёстёр кандый буквага токтоп турганын айдып беригер.

1) Бёрюлер аюлар тюлкюлер койондор агаш аразында дьорюп дъат.

Аюлар бөрүлөр туюкюлер ле койондор агаш аразында дьюрюп дьат.

Аюлар да берюлер де туюкюлер де агаш аразында дьюрюп дьат.

2 Турада отургыш төжөк кезнөк час туруп дьат.

Турада отургыш төжөк кезнөк лө час туруп дьат.

Отургыш та төжөк тө кезнөк тө час та турада туруп дьат.

Кюскюде дьанар куштар карлагаштар баарчыктар кастар ан'ырлар өртөктөр бистен' уча берип дьат. Дьанар алдында олоор чуркуражып кыйыгырыжып ююрлежип дьюулуп дьадылар. Учар куштар Кавказка Крымга Египетке ле Индияга дьандылар. Олоордын' дьиер курсагы томоноктор чымындар кёбөлөктөр лө кон'ыстар. Олоор мында соогы сюрөн кышты өткюрөп болбой дьат. Мында кышкыда артып калып турган куштар томырткалар сан'ыскандар каргалар таандар кучыяктар ла таралдар.

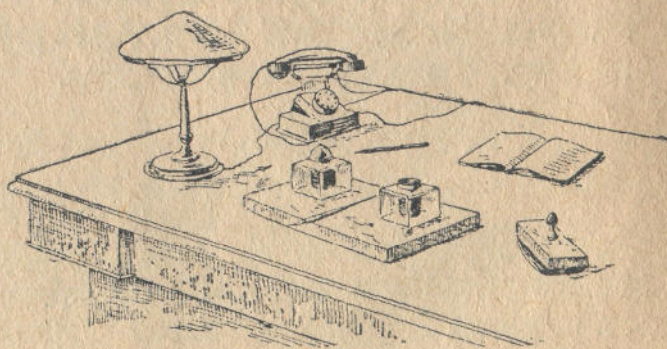
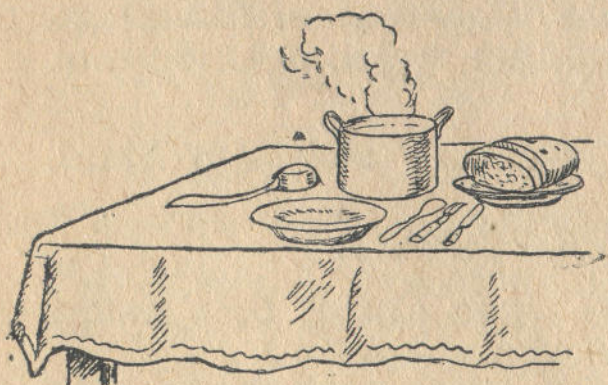
25. Андый ок иш.

Бистин' «Дьан'ы дьюрюм» деп колхозто, ончо колхозчылардын' тузаланар кухня, столовая, ясли, площадка, клуб, школа кызыл толук бар. Колхозто эки трактор, сеялкалар, жнейкалар, сноп буулаар машина ёлөн' дьюур тырмууш молотилка бар. Колхозчылар келер дьылдарда агаш дьарар завод мастерской кузница ла теермен эдип аларга турулар. Колхозтын' клубында бастыра дьонго дьаантайын лекция ойындар докладтар спектакльдар өткюрюлип дьат.

26. Келижер сестерин талдап, бу мындый дьерлерге ёзюш турган эдип өрмөктөр бичигер: 1) дьалан'да, 2) огородто, 3) садта, 4) агаш аразында. Керектю дьерлерине запятойлор тургузыгар.

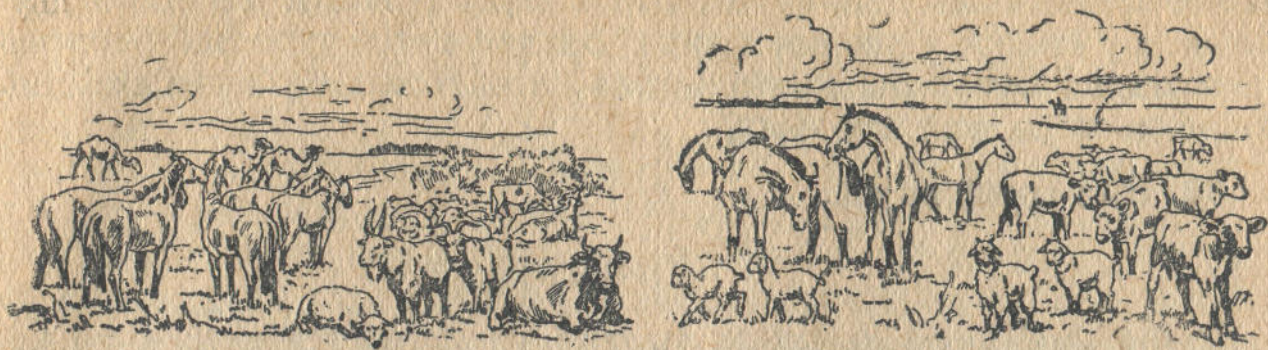
Малина терек помидор сула кайын' арыш аспак тараан чалкан черника морковь картошка фасоль борон'от дьер дьилеги огурчын арба яблока капуста клевер.

27. Бичигер: 1) курсак дьиер столдо не дьадып дьат; 2) бичик бичиер столдо не дьадып дьат.

28. База андый ок иш, дье дьан'ыс ла бичиер тужунда ла деп кожулталарын турар дьерлерине бичигер.

29. Бу эрмектерде (ла, ле, лё, ло) деп колбочынын' бирюзин эн' озо тоолой бичип барала, калганчызынын' алды орто тургузып бичигер, онын' кийинде дезе кёргюзю аайынча эки сестин' ортозына тургузып бичигер. Кажызынала керектю токтой тюжер темдектерин тургузыгар.

Кёргюзю: Эт ле сардью. Аш ла уй.

Колхозчылар базарга каймак творог аарчы сют эт сардью экелдилер. Ёдюк кектёер фабрикада сапогтор башмактар пималар калоштор эдип дьат. Кооперацияда сапогтор башмактар ботинкалар калоштор пималар садып дьат.

Бистин' деревнеде школ кызыл толык клуб бар.

Бистин' деревнеде агаштан' неме эдер промысловый артель илмектер отургыштар столдор ойындар эдип дьат.

30. База 28-чи №-дегидий ок иш (ла, ле, лё, ло) деп юзюктерин кажыла сестин' кийиннен' тургузыгар.

Бистин' устар кол чанактар тепшилел тегеликтер абралар чанактар эдип дьадылар.

Бистин' клубта башчылардын' портреттери картинкалар дьюзюн-дьююр плакаттар база стенгазет кадап, дьарандарып салган.

31. Сол дьанындагы столбиктеги сестёрди он' дьанындагы сестёргё кожуп, керектю токтой тюжер темдектерин тургузар дьерине тургузып, эрмектер эдип дьетире бичигер.

Аэропланга отурып алып

Балдар

Кижиге

Албатыга тудунар-камынар

суулар агаштар деревнелер ле заводтор кёрюп дьюрюм.

эмезе городки эмезе мячик эмезе кюрежип ойноп турдылар.

уй да койдо эчки де тее дё чочко до туза дьетирип дьат.

бычак та отургыш та кёзнёк те от то керектю.

32. Керектю токтой тюжер темдектерин тургузып, бичип алыгар. Эн' озо бир канча адалгышту эрмектерин, оной' бир канча дьартачылуларын, сран'ай учында бир канча айдылганду эрмектерин айдып беригер.

КЫШТЫН' БАШТАЛГАНЫ.

Тюнде дьен'илчек кёбюктий ак кар дьаады. Ороомдо чедендерде таскактарда канаваларда ак кебис дьайылды. Карлар тю-

жерде куюндалып учуп турат. Суу тон'ды тош кёк шилидий дьу-
качак ару ёткюре кёрюнип турды. Балдар эртен турадан' бери ча-
нагаштарла бутарыла конёкторыла тоштордо база тён'нён' тю-
жюре дьол дьазап турдылар.

33. База андый ок иш.

ТИЙИН'.

Тийин'нин' тюги дьымжак кулагы уккур сергек кёзи курч ко-
лы буды чыйрак.

Ол будактан' будакка агаштан' агашка агаштан' дьерге калып
турат.

Тийин'дер кемиретен ан'дарга келижип дьат. Ол агаштын' ба-
жы ла аш ла кузук карагай ла чибинин' тобогозынын' юренин
дыип дьат.

Тийин'нин' терезинен' тондор кёктёп дьат. Онын' сергек кула-
гынын' узун тюгинен' дьурук дьурайтан кисточкалар эдилит
дьат.

34. Бичип дьадала керектю дьерине эки точка ла запятойыч тургу-
зытар.

Агаш аразынын' ан'дары бёрюлер аюлар тюлкюлер койон-
дор.

Колхозтын' азырап турган малдары уйлар аттар койлор чоч-
колор.

Суудан' тудуп турган балыктар чарагандар белдер кортылар
чабактар чортондор.

Дьаскыка дьалан'да мындый иштер эдип дьат кыра сюрюп
дьат кыра тырмап дьат.

Алтайдын' агаштары кайын' тыт мёш карагай дьодро беле чи-
би аспак.

Мен мындый городтордо болдым Казаньда Костромада
Ярославльда Рыбинскте ле Тюменьде.

35. База андый ок иш.

Ойроттын' дьаан деген суулары мындый Кадын Бий Чуй Сее-
би Кайырлык Чемал Аркыт Башкаус Чолушман.

Колхозтын' эн' дьакшы уйлары Чокурбаш Кызыл дьаак. Кё-
нёк сют.

Ойрот областьтын' ичинде мындый аймактар бар Он'удай
Улаган Кёш-Агаш Кан-Оозы Кёксуу-Оозы Эликманар Шебалин
Турачак Чой Ойрот-Тура.

36. Мыны бичип, дьетпей турган токтой тюжер темдектерин тургу-
зып бичигер.

КОЙОН.

Койонго кышкыда дьюрерге коомой. Ё:лен' дё кёк тё огород то
ажы дьок. Дьан'ыс ла талдын' терезин кышкы саламды эмезе де-
ревне дьанындагы ийдиргендеги суланы дьиип дьат. Курсагы де-

зе ас ёштюлери десе кёп анчылар тюлкюлер бёрюлер юкюлер болуп дьат.

Анда курч тиш те курч мююс те тюлкюнин сюмези де дьок. Дьан'ыс иженип турган немези буттары. Ийттердин юргенин чанактын табыжын юкюнин юнин эмезе агаш будагынын сынган табыжын укса коркуганыла ары-бери секирип мантап турар.

Ол изин аайы бажы дьок эдип ёнётийин уймап дьат деп улус айдыжып дьат. Дье ол сумеленип турганы эмес коркуп дьан'ыс дьерге токунабай турганы болуп дьат. Учунда койонок бойынын ичегенине дьетсе карды казып алып, кулагын сыртына дьаба суй салып ийеле уюктай берет.

37. База андый ок иш.

Бистин колхозторыбыс совхозторыбыс фабрикаларыбыс заводторыбыс мергендю иштеп дьат.

Дьан'ы школдор библиотекалар кызыл толықтар изба читальнялар канча муннан тоолу ачылып дьат. Волга Урал Терек ле Курга Каспийский талайга кирип дьат. Трактор дьол дьазат тен'ештер кодорып канавлар казып агаштар дьарып аш согуп дьат.

КОЛБОЛУ ЭРМЕКТИН' ИЧИНДЕ ЗАПЯТОЙ ТУРГУЗАРЫ.

38. Эрмектерди кычирала, запятой ненин' учун эрмектин' ортозында турганын айдыгар.

Кар табына кайылып калган, агаш аразы десе чыкту. Энези кектеп дьат, балазы десе бичик кычырып дьат. Мен озо байларга иштееримде, дьорюмим уур болгон. Мен школго барайын, сен десе библиотекага барзан'. Салкын келерде, булуттар таркай берди. Улус дьууларда, дьуун ачылды. Кюс дьедип келерде, улус тураларын дьылытты. Кече атанган улус, бюгюн ойто дьанып келерлер.

Мен базарга барала, керектю немелер алдым. Кюн ажарда ла, серююн болды. Мен кече дьуунда болорымда, бу ок кижидо клад айткан.

39. Предметтерди тюндештире эрмектер бюдюригер.

Кар ла кёени; дьайгы кюнди ле кышкы кюнди; восколо темирди; мед ла мырчты; сахар ла тусты.

К ё р г ю з ю: сахар тату, тус десе ачу.

40. Бу ёре берилген кебери аайынча тюндештиригер.

Бёкёнек ле арсланды; сан'ыскан ла чараганды; кучыякла адаруны; чымыл ла карганы; карагай агаш ла дьодроны;

К ё р г ю з ю: бёкёнек курт, арслан десе ан'.

41. Бу ёре берилген эрмектер аайынча, бойыгар таап эрмек бичиш алыгар.

42. Кычырыгар, токтой тюшкен төмдектерди тургузып, дьартап айдып беригер. Бичийле заятой тургузар дьерине тургузып салар.

1) Замок бюдюмчилю ийдичек: кёрбёс тө тутпас та дье турага кижини божотпос.

2) Кей ёрё кёдюрюлип дьат ненин' учун дезе ол дьен'ил.

3) Талайдын' суузын ичип болбос ненин' учун дезе ол ачу тусту.

4) Бичиктерди чеберлеерге керек ненин' учун дезе оло ончо быска тузалу да керектю де.

5) Кюлди чеберлеерге керек оныла дьерди дьарандырага дьакшы.

6) Юредючи урок ёткюрюп турала балдарга эртен экскурсия болор деп айтты.

7) Менин' адам, дьышка баргажын меге тобогелор экелип берер.

8) Саша бистин' айылга келгежин бис книга кычырарыбыс.

9) Кыш ётсё дьылу дьай келер.

10) Юредю божойло дьайгы каникул болзо бис амырап аларыбыс.

11) Кюн аязып, дьер кургады.

12) Булут таркап тен'ери аясса дьер кургай берер.

43. Куучынды кычырала, колболу эрмектерин чыгара бичип алыгар. Онон' колбо дьок эрмектерин таап, кажызына ла бойыгардан' эрмек кожып колболу эдип бичип алыгар.

КОЛХОЗКО КИРГЕНИ.

Егорьевский деп деревнеде, Федот деп алдынан' дьаткан крестьянин дьуртап дьатты. Ого анда мынайда айдышты:

— Федот, сен колхозко кир.

— Слердин' колхозыгар меге не керек, мен бойымнын' айылымда бойым ээзи. Иштезем иштеерим, иштебезем амыраарым деп, Федот каруун айдып турды.

Онойдоло кирбеди. Дьас келди. Кар кайылды. Дьер карара берди. Федот сары адын салдага сукты. Бойынын' кыразын сюерге чыкты.

Федот салдазына дьадып, белин де чеберлебей сюрюп дьат. Гришуха деп уулчагы талтюште ётпёктин' кадып калган кыры ла бир бутылка кычкыл квас экилип берет.

Федот ажанып алала, базала сюрер, дье дьан'ыскан ишти арбын дьылдырып болбос.

Ол ла эртен тура колхозто иш база башталды. Колхозко кече тракторлор келип калган. Эртен эрте, тракторлор алты лемехту салдаларды иле согуп алган, кыраны баштап сюре берген. Трактор дьалан'ла барып дьада, тюп тюн'ей пласттарды ан'дандырып турды. Талтюшке ажанып алдылар. Трактористтер ажанып алган кийинде, тракторлор базала кюркюрөп кыраны сюре берди. Эн'ирге дьетире дьаан дьалан'ды божодо сюрюп салдылар.

Дьай ётти. Федоттын' ажы коомой тюжюм берди. Колхоз де-

зе кѣп тюзюм алды. Колхозто дьадарга дьен'илин ле анда дьа-дын бастыра дьаранып турганын кѣрюп биллип алды.

Федот дьаскыда колхозко кире берди.

ЧИКЕ КУУЧЫН.

44. Бу эрмектерди кычырала, автордын' кижиден' угала айткан куучындарын кычырын беригер. Автордын' куучынын ла кижинин' куучынын айдарда, ылгап тургускан токтой тюзер темдектери ненн' учун турганын, дьартап айдып беригер.

1. Эрелдей ѳбѳген уска келеле, бу менин' адымды такалап бер, деп сурады.

Андрей деп кижиде уска келеле айтты: «слер бу менин' адымды такалап беригер», деди.

«Бу менин' кѣзнѳгимди дьамазагар», деп Кѳгѳлюш эмеген кыйгырды.

2. Нѳкѳр Сталин дьан'ы Конституция керегинде доклад эдип мынайда айткан: «Советский дьан' помещиктердин' классын дьок эдип, крестьяндарга 150 миллион гектардан' артык, азыйда помещиктердин', казнанын' ла монастырьлардын' дьерлерин берип салган, бу азыйда крестьяндардын' колында болгон дьерлерге юзери берилген дьер болуп дьат. Бу бар неме, куру ижендириш эмес», деп айткан.

Онон' ары нѳкѳр Сталин мынайда айткан: «Онын' кийнинде, Советский дьан' капиталисттердин' классын дьок эткен, олардын' банктарын, заводторун, темир дьолдорун, онон' до ѳскѳ производствонун' дьепселдерин ле средстволорун блаап алып, оларды социалистический собственность эдип дьарлап, олардын' башкарууна ишмекчи класстын' талдама улустарын тургузып салган. Бу бар неме, куру ижендириш эмес», — деген.

«Онын' кийнинде, дьан'ы социалистический дьолго тургускан, дьан'ы технический базалу эдип, промышленностьты ла дьуртхо-зйствоны тѳзѳп, кѳню чыйраткан. СССР-да эмди дьер ижи, дьуу алдындагызынан' бюджет-дьарым катап кѳп продукция берип дьат, индустрия дьуу алдындагызынан' дьети катап кѳп эдип дьат, албатынын' астам кирелтези дьуу алдындагызына тюндезе, тѳрт катап ѳзюп келди. Мынын' ончозы бар немелер, куру ижендириш эмес»... деп нѳкѳр Сталин айткан.

45. Бу эрмектерди бичип, чике куучын ээжизиле токтой тюзер темдектерин тургузыгар.

Колхозко кирбей, алдынан' дьаткан болзом, мынча ашты качанда кѳрбѳс эдим деп Кѳктѳш ѳбѳген трудкюндерине алган ажын кѳрюп сананды.

Бистин' колхозко чочко азыраза кандый болгой не деп колхозчы сурады.

Дьуулган улуска Мамаш айтты тургузала ончобыска бичикке юренер керек.

Семен бу бистин' ажыбыс дьакшы чыгып дьаткан эмтир деп сюгюнип айтты.

46. Бойыгар сананып, беш чике куучын бичип алыгар.

ТООЛОР АДЫ.

47. Эрмектерди бичиш алыгар. Тоолор адын' башка айрып бичип алыгар.

1) Бу дьердин' участказы он эки гектарга тюн'ей. Одустан' он алтыны айрып салза, он төрт артар. Он сегиске он экини кошсо, одус болор. Он бир ле тогустын' суммазы дыирмеге тюн'ей болор. Он тогустан' алтыны алза, арткан тоозы он юч болор.

2) Бескеге салган товардын' кемдьюзи он алты дьарым килограмм. Иван сыйынынан' алты дьаш дьаан. Калтачак сегис пионерле кожо колхозтын' кыразын каруулдады. Тарбаган он бир балазын эчидип, суу дьаар барды. Эки дьюс бежен дьети ле юч дьюс төртөн юч, алты дьюс болор.

48. Бичип алыгар. Тоолорды сөслө бичигер.

Бир дьылда 12 ай, 7 айда 31 кюннен', 4 айда 30 кюннен', бир айда (февраль) 28, олэмезе 29 кюн болотон. Бир дьылда 365 кюн, юч дьылдын' кийинде төртинчи дьылында 366 кюн болотон. Бир айда 5 кюн амырайтан, ёскө кюндери иштенетен болуп дьат.

49. База андый ок иш.

Московский областъта сран'ай эн' изю айы июль болор. Тал орто температуразынын' дьылузы 19 градуска дьедетен. Январь дезе эн' соок ай болотон. Онын' тал орто температуразынын' соогы 11 градуска дьедип туратан. Сентябрь кюстин' айларынан', эн' дьылу айы болор. Онын' тал орто температуразынын' дьылузы 11 градуска дьедетен.

50. Бичип алыгар. Тоолорды сөслө бичигер.

СЧЕТ.

Лист сайын, 3 салковой 50 акчадан' 11 лист бичиген учун, бастыра 38 салковой 50 акчаны меге төлөп беригер деп сурап турум.

А. Иванов.

51. База андый ок иш.

ДОВЕРЕННОСТЬ.

Февраль айдын' 211 салковой алатан дьал акчаны Сарбачак С. А. төлөп берзин деп, доверенность бичигимди берип турум.

К. Анчин.

52. Бу 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30 деген цифраларды ээчий тоо адынын' кожулталарын кожуп кёргюзю аайынча эрмектер бюдюритер.

Кёргюзю: Ол уулчакка бежинчи дьаш барып дьат.

53. Неле неменин' дьажын айтканда, тоого кандый кожулталар кожукатанын адьарып керюгер. Кожулталарынын' алдынан', кергюзю аайыпча, чийю тартып темдектегер.

К е р г ю з ю: Менин' карындажым он дьашту.

Школго бу дьыл мынча дьашту балдар келдилер:
дьетилю, сегистю, тогусту, онду, он бирлю, он экилю, он ючтю, он тёрттю.

54. Бу ёреги кожулталарды кожуп, бойыгар эрмек бюдюрин бичигер.

55. Бичип алыгар. Тоолорды сёслё бичигер.

ЧЕЧЕКТИН' ЧАЗЫ.

Кандый ла чечектер бойынын' ёйинде ачылып та, дьабылып та турутан. Онын' керегинде юредюзи дьаан ученый бир кижичечектерден' час эдип салды. Цикорий деп (чечектин' ады) чанкыр ён'дю чечек, бойынын' дьалбырактарын эртен тура 4 часта дьаятан. Мак деп чечек 5 часта дьайылатан. Одуванчик 6 часта. Кувшинка эртен тура 7 часта. Нюготки деп чечек 9 часта. Подсолнух десе тюштин' ёйинде 12 часта дьаятан. Чечектер бойынын' ок ёйинде дьабылатан. Тюштин' 5 частын' ёйинде ончо дьайылган чечектер дьабылып калар. Онын' кийинде тюн ёйинин' чечектери ачылатан. Эн' озо 5 часта тан'кы ачылар, 6 часта герань деп чечек, 7 часта тюннин'-дьарыткыжы деп чечек ачылатан, эн'ирде 10 часта тюннин' кееркеги деп чечек ачылар.

56. а) 1 бир, 2) эки, 3) юч, 4) тёрт, 5) беш, 6) алты, 7) дьети,

б) Бу ок бичиген тоолор адын ээчий тоо эдип бичип алыгар.

б) Бу ок бичиген тоолор адын ээчий тоо эдин бичип алыгар.

Т е м д е к т е з е: биринчи, экинчи, онон'до ары.

57. Бичип турала, кашсуда турган тоолорды ээчий тоо кожуктазын кожуп бичигер.

1. Октябрьский революция болгонынан' бери (21) дьылы барып дьат. Ойротский область тезёлгёнинен' бери (16) дьылына барып дьат.

2. 1917 дьылда революция болуп турар тужунда, меге(13) дьаш барып дьаткан. Нёкериме десе (12) дьаш болгон.

3. Кюн кышкыда (5- часта ажып дьат. Дьайгыда десе (9) часта ажып дьат. Кышкыда тан' (8) часта дьарып дьат. Дьайгыда десе (4) часта дьарып дьат.

58. Бичип алыгар. Тоолор адын сёстёрлё бичигер. Онон' турган тоо ээчий тоо боло бергенин чыгара бичип алала, кожуктазын айдып беригер.

МАГНИТОГОРСКИЙ ЗАВОДТЫН' СТРОИТЕЛЬСТВОЗЫ.

1929—1932 дьылдарда, Магнитогорский заводтын' строительствозындагы ишмекчилердин' тоозы 1929 дьылда 1650 кижиден', 1932 дьылга дьетире, 38709 кижиге дьеде берген. Ол ёйинде

дьурт улузы десе 1929 дь. 4—5 мун' кижиден', 1932 дьылдын' учында 200 мун'га дьетице ёскён.

Кажы бир дьерден' тартып экелер строительствого керектю материалдардын' чыкканы орто тооло 60 мун' вагон болуп дьат.

1932 дьылдын' 11 айга комбинаттын' берген продукциязы: руда — 1130 мун' тонна, кокс — 382 мун' тонна, чойды—343 тонна.

59. Бу эрмектерди кычырала, тоолорун сёслё бичип, ээчий тоонун' керектю кожулгазын кожугар.

1. Мен 1933... дылда, ноябрь айда, Москвага дьюрдим. Меге Чистые пруды деп ороомды таап аларга керек болгон. Мен ол ороомды бедиреп бир... эки... юч... терт... тураны ёттим.

Онон' беш... алты... дьети... тураны ёттим. Сран'ай болбосто, дежурный милиционерден' барып сураарымда, ол меге айдып берди.

Онон' угуп дьюрер бөлзөм, адресты дежурный милиционерден' сурайтан ээжилю болуптыр.

Москвада бир канча дьадала, декабрьдын' 15... кюнинде ойто атанып чыктым.

КУБУЛБАСТАР.

60. Бу эрмектерди кычырала, кубулбастарын чыгара бичип алыгар. Мен магазинде бир кармак кёрдим, байла онын' баазы дьаан болор.

Бис эртен экскурсияга барар болуп эрмектештибис.

Менин' билем ончозы орустап та алтайлап та билер.

Автомобиль, атка кёрё, сюркей тюрген барып дьат.

Бис Эрелдейле кожо кырдын' ары дьанында болдыбыс.

Тен'ери ару да булутту да болгон.

Бистин' бурул аттын' дьелижи тюрген.

Он' дьанындагы талай толку кирип, катуланып турды.

61. Тёмён кёргюскөн аайынча бу адалгыштардан' кубулбасту эрмектер бюдюрюгер.

Орус, монгол, казах, киргиз, украинец, англичанин, итальянец, грузин, башкир, татар, шор, куманды, чуваш, зырян, армян, якут.

62. Бу куучынды кычырала, кубулбастарын таап, столбиктеп чыгара бичип алала, келижер сурактарын одожына бичигер.

Осип Абрамович, парикмахер, кырдырарга келген кижинин' тёжине кирлю простынь (ак бёсти) дьая тудала, сабарларыла онын' дьакага кыстап ийеле, изюктелте тын' кыйыгырып ийди:

— «Уулчак, суу!».

Кырдырарга келген кижинин' кюскюден' бойынын' бюдюзин кёрюп отурала, кайдан' да тууразынан' кюскюнин' алдына, дьалтанчылу чёйё тудуп алган, кюскю алдына изю суулу темир аяк тургузып дьаткан, каткак кичинек колдорго тийип турган кёстёрин, дьаратпаган аайлу туура эдип турды. Качан ол кёзин ёрё кёрюп

ийгенде, дьаман, кыйыр ошкош, парикмахердин' чырайын көрүп турды. Кату тюрген кылчан'дап турган парикмахер төмөн кемнин' де бажы дьаар кылчан'дап, эрди кыймыктап, дьякшы юнденбей де турза, дье дьарт угулар кирелю шыбыранып турды. Качан оны ээзи бойы, Осип Абрамович эмес, подмастериялардын' би-рюзи Прокопий, эмезе Михайла кырганда, шыбыранганы дьарт угулып, кекенген кеберлю болотон».

А н д р е е в. «Петька дачада».

63. Куучынды кычырып, кубулбастарды таап, чыгара бичип алыгар.

1... Обедтин' кийнинде, ол столдор турган кып дьаар барды. Ого ырыс болуп, анда кухаркадан' башка кижидьок болгон. Онын' баратан кижизи тактанын' юстюнде кере тееп, уюктап дьатты.

— Егорушка! — деп юнин керкемдиледип арайынан' кыйы-гырды.

Егорушка туруп келеле, алан'зып, кайкап, бир де неме айтпай, көрүп отурды.

А. С е р а ф и м о в и ч.

64. База андый ок иш.

...«Бис ссылкада экилебис болгоныбыс. Анар кожо барганы-быс, тюрьмеде отурганыбыс... Кезикте кюч, уур да болуп тура-тан. Кезик улус чыдажып болбойтон..»

Онын' тамагын кестин' дьажы дьок ый туй алды. Дье ол ток-тодынып болбой, дьюзин эне дьаар дьууктадып, дьымжак кылык-ту чырайынан' билдире, ачурканган сагыжыла шыбыранып, тюр-ген айдып турды:

— Ол качанда дьана тюшпей, ачык дьарык дьюрюп, кокур-лап, каткырып, бойынын' кыйналып турганын эрлю билдиртпей, сагыжы тын' эместерди тын'ыдып туратан. Дьякшы сескир кёёр-кий болгон. Сибирдеги иш дьок дьюрери улусты юреп туратан. Дье онын', андый немеле дьен'ижип турары сюрее кайкамчыкту болгон. Слер оны билген болзогор, ол кандый дьякшы нёкёр болгон.

...Людмила Егорго базып келеле, эн'чейип, онын' колынан' окшоп, эрикчен'дю араай айдып турды:

— Нёкёр, — баалу нёкёрим, кёёркийим, эткен дьякшын' учун, менин' бастыра дьюрегимнин' кюндююзи — эзен болзын! Басты-ра дьюрюм дьадынымда, сен чилеп, арыбай чылабай, иштеерим! Эзен болзын!»

М. Г о р ь к и й. «Эне».

СОЛУМА.

65. Бичип алыгар. Солумалардын' алдында чийю темдек эдиш алыгар.

Семен, урокторын бюдюрген кийнинде, меге келип бар. Сеге берген бичигимди, меге ойто экелип бер деп, сеге дьякып турум. Бу кюн эн'ирде мен чёлелю болорым. Сенде чёлё бар болзо, бис экю баштап библиотекага, онын' кийнинде киного барып келери-

бис. Бойын'нын' кичю карындажын'ды кожо кычырып ал. Онын' сон'ында мен слерге барып, сенин' эткен кебеделин'ди (модель) кёрерим.

Сенин'айылын'да мен 8 часка дьетице отураарым.

66. Сурагын бичибей, точкалар ордына керектю солумаларды тургузала, бичип алыгар.

Школдон' мен дьанып келеримде, энем (кемди?) сурады: «Бу кюн (кайда?)... (кандый?) уроктор болды?» Коля Кюндюшке айтты: Кюндюш, (кемде?)... чана бар ба? (кемде?)... дьок болзо, олордон' сурап ал, ол (кемге?)... берер. Онын' кийнинде бис (кемле?)... эртен тура дьын'ылаарга барарыбыс. Одор бичик кычырарга кичееп туру. Адазы (кемге?)... акча берди, ол (кемге?)... бичиктер садып берди. (Кемнин'?)... мылтыгымды алала, эртен тура агаш ортозына ан'даарга бардым.

67. Бичип алыгар. Солумалардын' кубулткыштарын' кубулткыжынын' баш букваларыла темдектейле, олардын' учында кожулталарынын' алдында чийю эдин салыгар.

Мен бу кюн школго эртен тура барарга турум.

Менин' айылымда дьан'ысла энем бар. Сен кече школго ненин' учун келбедин'? Онын' керегин меге дьартап айдып бер. Сенде артык карандаш бар ба? Бар болзо, меге бер. Эртен тура сеге ойто табыштырып берерим. Сенле кожо кече кандый кижиде болды? Кече сени он часка дьетице сакыдым. Ол тужунда менде Иваныш болгон. Менен' ёскё бастыразы тёртю болгон.

68. Бу эрмектерди бичийле, сурактар ордына шююлте аайынча келижер солумалар тургузыгар.

(Кем?)... кече сени узак сакыдым. (Кемнин'?)... карындажымды ючинчи класска кёчюрер деп юредючи айтты. Тёртинчи класска (кемле?)... кожо 40 бала юренип отуру. Тёртинчи класска (кемнен'?) кичинек юренчик дьок.

69. Бичип алыгар. Кашу ичинде сестёрди келижетен кубулткыштар аайынча тургузып алыгар.

(Сен) дьёбин' аайынча мен дьакылтаны бюдюрисп саларым. (Сен) некёрлёрин'нин' ады (кем?)... (Мен)... некёримнин' ады Эртечи болор. (Сен)... таайын'нан' мен бу бичикти алдым. Мен бичиген тетрадымды (бойым)... адама кёргюстим. Ол чечектерди (бойы) энезинен' алды. Бу письмоны (мен)... юредючиме берип кой. (Сен)... келетен ёйин'е, ончозы белен болор.

70. Сурактарды бичип алыгар. Олардын' толо каруларын бичип беригер. Солумалардын' кожулталарын дьартап айдып беригер.

Слердин' класска канча юренчик?

Бистин' класска коштой не бар?

Олардын' садында не ёзюп дьат?

Сен огородто бу дьыл нени отургыстын'?

Ол айылдын' дьанында коштой не туруп дьат?

71. Бичип алыгар. Калсу ичиндеги сестёрди керектю кубулткышка тургузып алыгар. Кожулталарын чийю эдиц, темдектеп алыгар.

(Слер)... садта дюзюн базын чечектер бар. (Бис)... туранын' ичинде алты кып бар. (Слер)... айылдажыгардын' уулы юренерге барды. Ол тракторист болор. (Бис)... юредючибисти ончозы мактап дьадылар. (Бис)... колхозтын' эрте салган картошкозын базарга апарып садтым. Бистин' колхоз (слер)... колхозло мёрёйлёжёргё туру. (Слер)... дьурт советтин' председателиле бис куучындаштыбыс. (Бис)... Союзта сюрееен дьаан дьазалдар бюдюю дьат. (Бис)... крайда кёп заводтор бар. (Бис)... заводто планды бюдюрип салды. (Слер)... дьеригерде планды ёйинде бюдюрип салды ба?

72. Мензилю солумаларды кёчюрип бичийле, оlorдын' дюзюнин, тоозын темдектеп алыгар.

Менин' адым Иван, адамнын' ады Василий, ёбёкём Сарылов.

Сенин' адын', ёбёкён' кем? Онын' ады, ёбёкёзи кем? Бистин' шкодо бастыра 215 бала юренип дьат. Слердин' шкодо канча класс бар? Оlorдын' школында юренчиктердин' тоозы бистийинен' артык болор.

73. Бу солумаларды адьарып кёрюп алыгар.

Дьан'ыс тоо.

Кёп тоо.

1) дюзюни менин'	бистин'
2) дюзюни сенин'	слердин'
3) дюзюни онын'	олордын'

74. Бу дюзюн солумаларда коштой турган адалгыш сестёргё кожулып турган кожулталарынын' алдынан' чийю тартып темдектегер.

3) дюзюни онын' ады	олордын' ады.
2) дюзюни сенин' адын'	слердин' адыгар.
1) дюзюни менин' адым	бистин' адыбыс.

75. Бу темён адалгыштарды дьан'ыс тооло база кёп тооло дюзюндер сайып кубултыгар. Онон' тунгак туюк буквага токтоп турган адалгыштардын' ла юндю буквага токтогон адалгыштардын' кожулталары кандый болотонын, айдып беригер.

Кёс, кулак, кол, кой, мал, аш, сула, арба, теке, тура, тёё.

76. Бу дьан'ыс тоолу ла кёп тоолу дюзюнинин' кожултазы кожулган адалгыштарды адьаарып кёрёлё, чыгара бичип кожултазын алдынан' темдектегер.

Дьан'ыс тоодо.

1-кы дь.	Менин'	тура-м	кеме-м
2-чи дь.	сенин'	тура-н'	кеме-н'
3-чи дь.	онин'	тура-зы	кеме-зи
1-кы дь.	менин'	кар-ым	кюр-им
2-чи дь.	сенин'	кар-ын'	кюр-ин'
3-чи дь.	онин'	кар-ы	кюр-и

Кёп тоодо.

1-кы дь. бистин'	тура-быс	кеме-бис
2-чи дь. слердин'	тура-гар	кеме-гер
3-чи дь. оlorдын'	тура-зы	кеме-зи
1-кы дь. бистин'	кар-ы-быс	кюр-и-бис
2-чи дь. слердин'	кар-ы-гар	кюр-и-гер
3-чи дь. оlorдын'	кар-ы	кюр-и

77. Кычырала, мензилю баштапкы, экинчи, ючинчи дьюзюн солумалардын' кожултазы кожулган адалгыштарды ылган юч столбик эдип чыгара бичип алыгар.

ТЮЛКЮЧЕК ЛЕ ЁСКЮЗЕК.

Канча тууларды ажып,
Канча сууларын кечип,
Онон' ары тюлкючек,
Дьелек биле барып дьатса,
Дьаргак тонын дьямынган,
Дьяман ёдюгин кийип алган,
Бир уулчак базып отурат.
Тюлкючек оны керёлё,
Бозу терези тонду,
Борсык терези бёрюктю,
Кижиге болуп кубулып алала,
Уулчакка удур базып келди.
— Сузуп ичкен суун' кайда?
Сунуп баскан дьерин' кайда?
Азыраган адан' кем?
Эмискен сенин' энен' кем?
Кайдар барып дьядырын'? — деп,
Тюлкючек уулчактан' сурады.
— «Азыраган адам дьок,
Эмискен менин' энем дьок.
Суу ла болгондо ичип дьюрөдим,
Дьер ле болгондо базып дьюрөдим,
Ёскюс дьябыс бала эдим,
Адым менин' Ёскюзек болор.
Караты кааннын' даан балазы,
Кижиге барган деп угала,
Торсыгы томыгы дьедишкейне деп,
Карын ичегези дьедишкей не деп,
Барып дьаткан бала эдим» деп,
Ёскюзек каруун айдып турды.
— «Менин' ёскөн ёзюмим,
Менин' дьюрген дьюрюмим,
База сендий кижиге болор.
Эки ёскюс дьолыгышканда,
Эчип дьюрзебис кайдар?» — деп,
Тюлкючек ёскюзекти сюмелеп отурды.

78. Кёп тоолу мензинер солумалардын', кожултазы кожулган адалгыштарды чыгара бичип алыгар.

Беш адар мылтыгыбыс,
Бежен мун'нан' кёп эмей.
Буржуй келип табарза,
Кызыл Черюбис бар эмей.
Алты карыш юлдюбис,
Алмаз ошкош курч эмей.
Албатынын' черюзи адып
Дьаспас чечен эмей.
Дьееренибиске минеле,
Дьерибиске дьелерибис.
Дьутпа буржуй келгежин,
Как ман'дайына адарыбыс.

79. Бу берилип турган мензилю солуманын' кожултазы кожулган адалгыштарды, кубулткыштарга кубултала, кажы ла адалгыштын' кожулталарын айдып беригер.

Кёлим, колым, тааным, тоным, бёрюгин', курун', ады, эди.

80. Берилип турган кёп тоолу мензилю солумалардын' кожултазы кожулган адалгыштырды кубулткыштарга кубултыгар.

Малыбыс, малыгар, малы.

АДАЛГЫШ КЕРИГИНДЕ

ЮЧИНЧИ КЛАССТА ЮРЕНГЕНИН КАТАП ЁДЁРИ.

81. Бичип, темдектеген сестёрдин' юстюне кубулткыштын' баш букваларын тургузып, кубулткыштын' кожултазынын' алдынан' чийю тартып темдектегер.

МАЛ.

Бистин' колхоз **мал** азыраар керекти кичееп дьат. **Малдын'** угын дьарандырза, онын' тузазы ёзюп турар учурлу. **Малды** тударда, азыралды дьеткил эдип белетеп турарга керек. **Малга** азыралды агрономический юредюнин' аайынча берерге керек.

Малдан' кижиге кирелте алып дьат. **Малдан'** кижиге эт, сардыу, сют, тюк, тере алып дьат. Кижинин' аргазы **малда**.

82. Кычырала кубулткыш кожулталу адалгыштарды чыгара бичип алала, одоштой кубулткыжынын' адын бичип, дьарт туюкка токтогон адалгыштардын' кубулткыш кожултазы кандый туюктан' бапталатанын, айдып беригер.

Юренчиктер колдын' тырмагын дьяантайын кезип турар керек. Бис кёлгё балыктап бардыбыс. Кёлди пароходло кечерге сюреен дьилбилю неме. **Малда** дьараш кулун бар.

Бис школдон' юредю божогондо, дьяанадыбыс.

83. а) Бу баштапкы столбиктеги темдектеген адалгыштардын' кубулткыш кожултазы кандый туюктан' башталганын, айдып беригер.

б) Онон', экинчи столбиктеги темдектеген адалгыштардын' кубулткыш кожултазы кандый туюктан' башталган, кёрюгер.

в) Онон', ол кожулталардын' баш буквказы качан юнгиор туюктан' башталатан, качан тунгак туюктан' башталатанын, дьартап айдып беригер.

1. Бистин' дьерде дьаан кыр бар.

2. Ол кырдын' бийиги сюреен.

3. Эртен кырга база барарыбыс.

4. Кырды кырлап дьюрерге сюреен дьакшы.

5. Кырда дьюзюн-дьююр ан' куш бар.

6. Бис кырдан' кёп дьилек тердибис.

Бистин' ларек калаш садып дьат.

Арыш калаштын' баазы 75 акча.

Мен калашка бардым.

Калашты садып алып, айылыма эжелдим.

Калашта ток болор неме бар.

Калаштан' сухари кургадып, кузукка атандыбыс.

84. а) Бичип турала адалгыш сёстёрдин' кубулткыжынын' баш буквказын ол сёстин' юстюне тургузып, олардын' кубулткыш кожулталарынын' алдынан' чийю тартып темдектегер.

б) Онон' беречи кубулткышта юнгиор туюкка токтогон адалгыштардын' кожултазы кандый? База тунгак туюкка токтогон адалгыштардын' кожултазынын' баш буквказы кандый, дьартап беригер.

Мен отургышка отуруп, кнйгамды столго салып алала, кычырдым. Кёзнёккё беришпе, деп мени энем айтты.

Бис кёлгё балыктап дьюренибис.

Бис Дьаш-Турадан' ары керепке отуруп алала бардыбыс, ойто темир дьолго отуруп келгенибис. Мен Кёш-Агашка барадым, сен дезе Улаганга бар.

85. База андый ок иш, дье кубулткыштын' кожултазынын' юндио букввалары бирде «и» болуп бирде «ы» болуп барган учурын айдып беригер.

Бастыра дьюрюмди ле дьадынды аргалу культурный эдип аларыбыс. Атты армакчылап сал деп, адам мени дьакып салды.

Бичикти кычырарда, кычырганын сананып эске алынгадый эдип, кычырза дьакшы болотон. Колхозты тын'ыдып дьарандырып алатанын, кажы ла колхозчы кичеер учурлу. Колды дьюсти дьакшы самындап дьаантайын дьунуп турарга керек.

86. Куучынды бичип, темдектеген сёстёрдин' юстюне кубулткыжын тургузала, кожулталарын алдынан' чийю тартып, темдектеп салыгар.

Онон' кожулталарынын' юндио буквваларын адьарып кёрюгер. Адалгыштын' тёзинде юндио буквказы кандый болзо, кожултазынын' юндио букввалары кандый болотонын дьартап айдып беригер.

Кёгерё кёрюнип турган **талайдын'** юстюле **карлагаштардын'** учуп тургандарын кёрдим. **Мурманскка** баратан **экскурсияны июль**

айда барар эткен. Ледокол улу тундук таланын' дьолыла барып дьат. Куштын' кичинек балдары уязынан' чыгара керюп турадылар.

Илмектерде тондор илилю турды. Менин' кичю карындажымды школго берип койгон.

87. Бу эрмектерди бичип, адалгыштардын' кожулталарын алдынан' чийю тартып темдектегер. Онон' кубулткыжынын' баш буквазын юстюне тургузыгар.

Мен бу кюн пионердин' дьуунында болдым. Кандый ла колхозчаннын' кичеер немези, колхозтын' дьеёжезин корулап чеберлеери. Базардагы эттин' семизи сюрееен болды. Малдын' азыралын белетеп дьеткил эдер керек.

Мен бу кюн кооперациянын' дьуунында болдым.

Энем тоннын' дьен'ин тан'ды.

87. Бу эрмектерди бичип, эн' озо тунгак туюкка токтогон адалгыштарды чыгара бичип, кожултазынын' алдынан' чийю тартып темдектегер. Онон' юнгюр туюкка токтогон адалгыштарды чыгара бичип, кожултазынын' алдынан' чийю тартып темдектегер. Эн' учында «Н», «М» буквага ла юндю буквага токтогон адалгыштарды чыгара бичип, кожулталарын алдынан' чийю тартып темдектейле, ончозынын' кожулталарын тун' дештирип, башка болуп турган учурын айдып беригер.

Тураңы дьаантайын ару тудар керек. Обкомнын' бюросынын' дьууны эртен болор. Анос Кадыннын' дьаказында туруп дьат. Чемалдын' деревнези Кадыннын' сран'ай дьаказында туруп дьат. Эликманардын' деревнези эки суунын' сран'ай дьаказында туруп дьат. Электричествонын' оды лампанын' одынан' дьарык кюйюп дьат. Мен отургыштын' юстюне отурып алдым. Столдын' юстюнде книга дьадып дьат. Кызыл Черюнин' башчызы К. Е. Ворошилов. Совет Союзтын' албатызы дьайым дьюрюмдю болды. Карагайдын' бюри кышкыда кек туруп дьат. Кезнектин' дьааны турага дьарыкты кеп берип дьат. Ойрот областьтын' ичинде он аймак бар. Тийин'нин' тюги дьедерде, тийин'чилер ончозы тийин' деп чыктылар.

89. а) Бу куучынды бичип, учында точкалардын' ордына шююлте аайынча керектю кожулталар кожугар.

б) Ол кожулта кошкон адалгыш сестереди юч столбик эдип, чыгара бичип алыгар. Чыгара бичиирде, башталкы столбикке юндю буквага токтогон адалгыштар кирзин, экинчизине юнгюр туюкка токтогон, ючинчизине десе тунгак туюкка токтогон адалгыштар кирзин.

МОСКВАНЫН' МЕТРОПОЛИТЕНИ.

Москва... Метрополитенин кыска ёйгё бюдюрп салган. Бу социалистический строительство... дьаан дьен'юзи. Москва... партийный организациязы, некёр Сталин ла онын' эн' артык некёри Когановичтин' баштаганыла, большевиктер ийде колсалаазы кандый болуп турганын, телекей... юстюне текши кергюзип берди. Ёскё орондордын' албатылары бис... Метрополитенибисти телекей юстю... эн' артык Метрополитени деп айдыжат. Метро... иш-

мекчилер... ортозында кѣп карган ишмекчилер база дьаш ёскюрим кыстар уулдар бар болгон. Ол Москва... заводторы... комсомолдоры болгон. Ишмекчилер оlor... советский метрополитен бюдюрзин деп ийгендер. Бастыра линияда Сокольников... ала Крымскийге дьетице оlor эн' артык мергендючилер болгон.

ТЕН' ТАН' ДЕН' ДАН' НАН' НЕН' ДЕП КОЖУЛТАЛАР.

90. Бу эрмектерди кычырып, чыгытту кубулткышта турган сѣстѣрди чыгара бичип, кожулталарынын' алдынан' чийю тартып темдектегер. «Н, М, Н'» туюкка токтогон адалгыштардын' кожултазы кандый юнгюрден' башталарын, айдып беритер.

Мячикти резинадан' эдип дьат.
Дьилекти дьалан'нан' тердибис.
Карындажым Киевтен' келди.
Менин' адам дьууннан' дьанды.
Талайдан' соок салкын согуп дьат.
Улус Облисполкомнон' чыгала, Обком даар бардылар.
Бу дьылда дьыштан' кузуктап дьюрденибис.
Колхоз малдан' кѣп астам алды.
Отургыштан' турала, диванга отурдым.
Менин' карындажым черюдѣн' дьанып келди.
Колдон' колго табыштырды.
Балдар агаштан' суу теерменин дьазап алдылар.
Сооктон' кезик картошко юрелип калды.

90. Бу эрмектерди кычырып, чыгытту кубулткышта турган сѣстѣрди ынча, кубулткыштын' керектю кожултазын кожуу туругар.

Бистин' колхоз койлор... туюк алала, ол туюк... колхозчыларга ёдюк базып дьат. Бис мал... астам алып дьадыбыс. Колхозтын' малы кажаган... чыгып, суу ичерге барып дьат. Балдар дьуун... дьанып дьат. Сан'ысты карагай... агызып дьат. Ойрот тура... Новосибирскке бир ле конып дьедер. Чий сууд... кижиге оору табылар. Оору... дьобол... коруланар керек. Бис арка... эки кѣрюк ёлтюрдибис. Биске керектю неле неме, фабриктер... ле заводтор... келип дьат. Урмат библиотека... художественный книгалар алды. Бѣсти кѣбѣн'нен' эдип дьат. Кеденди кюдели... эдип дьат. Чепкенди дезе туюк... эдип дьат.

НЫ, НИ, ТЫ, ДЫ. ДЕП КОЖУЛТАЛАР.

92. Бичип турала темдектеген сѣстѣрдин' кожулталарын алдынан' чийю тартып темдектѣйле, ол сѣстѣрдин' юстюне кубулткыжынын' баш юч букваларын тургузыгар.

Арыкчан', урогын'ды белетеп алдын' ба деп, юредючи сурады. Бистин' школаны ару тудуп дьат. Ючинчи класс стенгазетти бичип айда эки катап чагырап дьат. Бистин' колхоз ёлѣн'ди эрте чапты. Онон' ёлѣн'ди обоолоп салала, кыраны баштап кести. Москваны мен эмдиге дьетице кѣргѣлѣпим.

Касты, кушты, азыраары сюреең тузалу учун, бис оморды азырап дьадыбыс.

Койды, эчкини азырап, улус сюдин ичип, тюгин, таакызын алып дьат, база эдин дьиип дьат.

93. Бу эрмектерди бичип, юч точканын ордына кубулткыштын керектю кожултазын кожугар. Кестечи кубулткыштын кожултазы юндо табышка, юнюр туюкка ла тунгак туюкка токтогон адалгыштарда кандый буквадан башталатанын, айдып беритер.

Мал... кичееп азыраза, астам... кеп алар.

Бистин совет башкарубыс, промышленность... ла дьуртхозяйство... тын'ыдарга кеп акча берип дьат.

Бистин каран'уй, тюрен'и дьуртыбыс... Совет башкару культурный, аргалу дадынду эдиң салды.

Бис терел орооныбыс... бастыра дьурегибисле сююп дьадыбыс.

Коммунистический партия... бистин' улу башчыбыс Владимир Ильич Ленин тезеген.

1917 дьылда колкючиледьаткандар дьан'... колына алды.

94. Бу эрмектерди кычирала, беречи кубулткышта турган тунгак туюкка токтогон адалгыштарды таап, чыгара бичип, омон' юнюр туюкка токтогон адалгыштарды таап, чыгара бичип алыгар. Кожулталарынын алдынан чийю тартып, темдектеп салыгар.

Бистин школдын балдары биригип, дьан'ы заемге бичиттилер. Бис, колхозтын малы канайда туруп дьатканын керерге, колхозко экскурсияга барып дьургенибис. Малга берер азыралдын качествозы дьакшы болорын, кичеер керек.

Школдын балдары ончозы кинога барып дьурдилер. Колхозтын анчылары дьышка андап бардылар.

95. Бу эрмектерди бичип, беречи кубулткышта юндо буквага токтогон адалгыштарды чыгара бичийле, кожултазынын алдынан чийю тартып темдектеп салыгар.

Кадын бажына дьурген туристтер, Ойрот-Турага келдилер.

Мен Дьаш-Турага дьургелегим. Анчы тюкюге корон салды. Энем ийнеге учук саптап алды. Балага ясляда сюреең дьилбилю дьакшы. Мен тактага отурып алала, газет кычырдым.

96. Бу берилип турган мал деп сестерди, шююлте аайынча керектю кожулта кожуп кубултала, юстюне кубулткыжынын баштапкы юч букваларын бичип алыгар.

Бистин дьерде (мал) элбеди. (Мал) угы там ла дьаранып дьат. (Мал) азыралы дьылдын сайын дьеткил белетелип дьат. (Мал) кичееп азырап, кийнинен дьургенде, омон' алар астамы там кептеп дьат. Кижинин туза алары (мал). (Мал) кижиге эт, сардыу, сют, тере омон' до еске немелер алып дьат.

97. База андый ок иш. Дьан'ыс адалгыш сези «ат» болор.

Бисте ат бар. Ол (ат) ён'и кер. Мен кюнюн' ле (ат) сула берип дьадым.

(Ат) семис тутканда, оны минерге де дьакшы.
Кичееп азыраза, (ат) кюч бар болор.
Кижиги (ат) чёкёбёс керек.

98. Бу берилип турган адалгыштарды тетрадыгарга кубулткыштар сайын кубултыгар.

Стол, тее, тон отургыш, теке.

ЭРЕН'ИСТЕР.

99. Кычырала эрен'истерин бичип алыгар.

1. Койды малды кёптёткён,
Колхоз, совхоз ийдези.
Кожо бисти юреткен,
Коммунист партиянын' шылтуузы.
Ак дьалан'га ман'таган,
Машинанын' ийде кючи.
Конституцияны чыгарган,
Сталин башчыбыс ойгоры.
2. Дьаш агашка бюр чыккан,
Дьаскы кюннин' изюзи.
Биске дьайым дьюрюм берген,
Улу Сталиннин' шылтуузы.
Кайын' агашка бюр чыккан,
Кайран дьастын' изюзи.
Калык бисти дьыргаткан,
Кайран Сталиннин' шылтуузы.
Дьабага кулун ман'таган,
Дьалбак дьолдын' дьаражы.
Дьан'ы дьюрюмле дьыргаган,
ССР Союзтын' албатызы.
Кулун дьабага ман'таган,
Кумак сайдын' дьаражы.
Конституция чыгарган,
Коммунист партиянын' ийдези.
Арык атты семирткен,
Дьаш ёлён'нин' дьакшызын.
Албатыны дьыргаткан,
Ада Сталин дьажазын.

100. База андый ок иш.

...«Бир катап дистанциянын' начальниги дьол кёрюп келип дьюрген. Онын' кийинде, юч кюннин' бажында, Петербургтын' чюмдю господалары, бу дьолло ёдёр учурлу болгон: ревизия эткендер. Олордын' келеринин' алдында, ончо ло немени кеми дьок эдип дьазап саларга керек болгон. Балласт ургандар, шпалаларды тюзедип салгандар, шаашкактарды согуп салгандар, эрезиндерин солуп салгандар, дьолго кечире сары кумак тексин

деп, дьакылта берилген. Айылдаш дьаткан сторожиха, бойынын карган ёбөгёнин де ёлён арчыырга чыгара сюрюп салган. Семен бир бюткюл недеде иштенди; ончозын тутагы дьок эдип дьазап салала, бойынын кафтан тонын дьамачылап, бляхазын кирпичле дьылтырада арчып алган. Василий да иштеген. Дистанциянын начальниги дрезиналу келди; төрт ишмекчи рукоятьтарын айландырып дьат; шестернялары шулажып дьат; абрачак бир часка дьирме верста кирелю барып дьат, дьан'ысла тегеликтери куюлып дьат. Семеннын будказынын дьаны орто дьеде конды, Семен солдат кижичилеп, калып келип, рапортовать этти.

Ончозы кем дьок деп, айты».

Гаршин, «Сигнал».

УЛАНТЫЛАР.

101. Бу мыны бичип алала, уланты сестерин таап, айдып беригер.

Колкючиледьаткан албаты Октябрьский революциядан озо коомой дьаткан. Коммунистический партия ла онын башчылары колкючиледьаткандардын учун туружып, кааннын дьан'ыла тартышкан керегинде, бис дьайым дьорюмдю болдыбыс. 1917 дьылдан бери, бистин дьадын дьорюмибис дьылдын сайын дьаранып дьат. Колхозтор ло совхозтор ажыра аргалу, культурный дьадынду боло бердибис. Мынан ары бистин дьадын дьорюмибис там дьаранар.

102. База аедый ок иш.

1. Бөрюнин куйругын тюлкую суулап салган учун, онызы тошко дьаба тон'ып калды. Тан адып келерде, бөрю ары-бери кыймыктанды, куйругун кодорып болбой, акыр, озо тескери дьылып алала, ичкери тап эдип керейин деп сананды.

2. Узун чамчалу уулчагаштар ыйлажып тургандый болды. Кюннин изю чогы ла дьаркыны дьерге дьайылып турды.

3. Колхозчылар заемге бичидерде, бойы-бойлорын мёрёйгё кычырып турдылар.

КОЛБОЧЫ.

103. Бичип турала, колбочыларынын алдынна чийю тартып, темдек-тегер.

1. Миша ла Коля аралга бардылар. Олор анда борон'от то кызылкат та дьидилер. Онон айлына дьанып келеле, эн'ирге дьетире ойноп то бичик те кычырып турдылар. Эн'ир кирерде ле, айылдары дьаар дьандылар.

2. Бистин колхозто дьылкы да уйда кой до эчки де сарлык та төө дё малдар бар.

104. Бичип турала ла, ло, ле, лё деп жожулталарды жожо бичирип жожо бичигер, дье олор колбочы болуп турган учун, башка бичирип башка бичигер.

Анаш армакчы (ла) адын армакчылап салды. Ат (ла) кижичиле кандый (ла) ишти бюдюрюп дьат. Ат (ла) уй мал, кой (ло) эчки

кижиге кѣп туза берип дьат. Мен темир дьол (ло) Москва (ла) Новосибирсктин' ортозына тѣрт кюн дьюрдим. Ойрот-Тура (ла) Кѣш-Агаштын' ортозы беш дьюс километр. Колхоз (ло) совхоз ажыра бистин' дьадын дьюрюмибис аргалу (ла) культурный болуп барды.

105. Бу предметтерди тоолоп айткан эрмектерге **да, до, де, дѣ, та, то, те, тѣ** деп колбочылардын' келижерин тургузып, база керектю токтой тюжер темдектерин тургузып бичип алыгар.

Дьалан'да кайын' чиби мѣш тыт агаштар бар.

СССР-да ишмекчилер крестьяндар служащийлер дьан'ыс план бюдюрп дьат.

Казах орус алтай татар грузин мордва онон' до ѣскѣ укту кол-ключиледьаткандар карындаштый нак дьадар учурлу.

106. Эмди бойыгар сананып **ла, ло, лѣ** деп колбочылу беш эрмек, **да, до, де, дѣ, та, то, те, тѣ** деп колбочылу база беш эрмек бичип алыгар. Онон' оны кычырып беригер.

СѢСТѢН' СѢС БЮДЕРИ.

107. Бичип алыгар. Адалгыштан' бюткен адалгыштарды таап, тѣзѣ-гѣзин де адалгыш бюдюрер кожукталарын айдып беригер.

Мен тан'ма адарымда, айылдаш улустын' ийттери юрди.

Бу менин' дьолдош кижим.

Бу бала сран'ай ла менин' кѣргѣн кижиме дьюзюндеш.

Ишмекчи ле крестьяндардын' Совет орооны.

Кюс келзе, кузукчылар кузуктаар.

108. Эркеледип, кичинектедип айтканда, сѣстѣн' бюткен сѣстѣрди чыгара бичип алыгар.

1. Уулчак эртен тура турды. Колычагын ла дьюзичегин дьунуп алды. Коларткыжагыла арланды. Энези ого кичинек аягашка чай уруп берди. Чайды ичип алала, малтачагын алып, аралакка барды.

Уулчак аралактан' койонок кѣрюп алды. Койонок ары болуп ман'тады. Онын' будычактары ла колычактарынын' тюргени кандый дейзин'!

2. Тюлкючек кырычакты тѣмѣн дьелип отурды. Ол чычканакты кѣрюп алала, калып чыгала, сооро каап калды.

3. Кызычак меелейек тююп алды. Онызын кайырчагажына салып койды. Онын' кийнинде ийне алала, чамчачагына топчы такты.

109. Бу берилип тургун сѣстѣрдѣн' кичинектедип айдар сѣстѣр бюдюрер.

Тобого, дьака, ѣчки, тюлкю, киске, суу, баш, кол, бѣрю, кеме, юкю, кыр, кыра, дьар, талкан, тискин, кускун, сан'ыскан, койон, сѣгюскен, аяк, агаш, таяк, куйрук, кюртюк, дьастык, кузук, тежик, балык, кюрек.

110. Бу адалгыштардан' дьякылта кеберлю глаголдор бюдюрiger.

Ан', балык, кузук, тобого, тюлкю, ёркё, кыр, талкан, мал, оро, адару, кыра, черет, обого, ман'ыр.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛА ЮРУС ТИЛДЕН' КИРГЕН СЁСТЁР.

111. Бу берилген адалгыш сёстёрди кубулткыштарга кубултыгар. Онон' адалгыш кандый туюкка токтош, кожултазы кандый туюктан' башталыш дьатканын' айдыш беригер.

Завод, флаг, приказ, кооператив.

112. Бу берилип турган эрмектерди точкалардын' ордына керектю кожултазын тургузыш бичип алыгар. Кубулткыжын айдыш беригер.

Бистин' дьерде завод бар. Завод... ишмекчилери бойы бойыла мёрёйлёжиш иштеп дьадылар. Бистин' завод... ёскё завод... ишмекчилер келип турат. Завод... дьюзюн-дьююр казан аяк эдип дьат.

113. Бу пароход, колхоз деп сёсти 112 задачада ишке тюн'ей эдип, алты кубулткыштын' кожултазын кожуш, эрмектер бюдюрiger.

КАТАП ЁДЁРИ.

114. Бичип алала, дьетире тургузылбаган токтой тюжер темдектерин тургузыгар.

УУЛЧАККА КАНДЫЙ КНИГА КЕРЕК БОЛДЫ.

Бир уулчакка, кычырып алып,
Эны ончозына куучындап бергедий,
Книгачак керек болды.
Кыраны канайда иштеери
Ёлён'ди канайда дьууры
Дьяашта булут та кереги
Куру да ёлөндөр дё кереги
Огород то сад та кереги
Суудан' балык та тутканы
Мешкелеп те дьургени
Дьилек ле кой кереги
Ончозы бар болзын.
Книганын' учы дьилбилю
Каткынчылу болзын.

115. Экинчи бёлюктеги сёстёрдөн, баштапкы бёлюктеги эрмектердин' шёсюлтөзи аайынча, келижерин талдап алып, немени тоолоп айдала, алдына эжи точка ла запятойлорын тургузыш турыгар.

1. Бистин' дьерибистин'... аю, сыгын, элик, тюлкю, бёрю, табыргы. Олордын' дьюрер... тайгаларда дьышта агаш ортозында. Бистин' колхозто бар... дьылкы уй сарлык тёе эчки кой. Олордын' дьиир... ёлөн' салома силос онон' до ёскё.

2. Ан'дары, малдары, дьерлери, азыралы.

116. Кычырала, стихотворениени бойыгардын' шююлтегерге келижер дьылдын' кажыла ёйине адап, кележип турганын талдат алала, оlorды бичип алыгар.

I.

Карлагаштар дьок болды.
Кече эн'ирде дезе,
Ол кырдын' юстюнде
Таандар учуп,
Кайтыгып тургандар.

II.

Кёзнёгимнин' бажында,
Кучыяк уялап туру.
Эмезе будыла салам,
Эмезе оозыла дьум экелип туру.

III.

Садта ла чеден чуланда
Ончо текши ёскёлёнди.
Агаштар мён'юнле дьамынгандый
Дьер кёрюнбей калды.

IV.

Кюн чыгып, дьерди дьарыдып,
Кюнюн' сайын бийиктейт.
Кере тюжюне айлана согуп,
Кююлелер кюлюрежет.

V.

Ак дьалан'нын' юстюнде,
Кюкюрт дьалгын дьааш болды.
Мешкелеер ёйи дьедип келди.
Корзинкалар кёнёктёр алып,
Агаш аразына тюрген барды.

VI.

Кардан' эткен кырлар турды.
Кою агаш ортозында,
Куучындар болуп турды.

VII.

Кёк агаш айландыра чокырланды.
Кюрен' кюстин' кюндери келди.
Чибилери кёк бойы кёлёткёлю,
Аспак саргарган шылырап туру.
Кайын' агашка бюр чыккан,
Дьолды кебистий бюркеди.

VIII.

Кар кайылар болды,
Суулар айры-тейри акты.
Удабас агаштар ла актар
Ак дьууркан дьямынар.

IX.

Элбек дьялан'дарда,
Кучыяктар дьяраштыра эдип учат.
Сур ён'дю мажакталган,
Арыш, аштар табыштанат.

X.

Ююр куштар дьянып дьят.
Олор талайлар ары дьянына барат.
Агаштар бастыразы дьялтырап,
Дьюзюн ён'дю болуп турат.

117. Бичип алыгар. Онон' капсуда турган сестёрди шююлте аайынча келижер кожулталарын кожугар. Ол ло сестёрдин' юстюне кубулткыштын' баш буквваларын бичигер.

АК АЮ.

Тюндюк тала соок дьерлерин... ак аю дьюрюп дьят. Ол сюреен дьяан казыр ан' болуп дьят. Ол бойы... кючиле кара кулала да тартыжар. Бис... дьердеги аю... ол бойынын' ак ён'иле де, дьяаныла да башка болуп дьят. Ол аю, тюлень деп ан'дар суудан' чыгып, кюн... дьылынып турарын бир канча час... сакып турат. Аю оны бойынын' узун тырмагыла кайдан' ла туткан дьерде суу... тош... юстюне чыгара тартып алат. Аю... колына кирген кижиле.. аргазы чыгар. Ак аю... терезин, эдин, дьюузын алар учун, ан дап дьят.

118. Бу куучынды жычырала, темдектеген кожулталар кандый кубулткыштын' кожулталары, дьартап, айдып беригер.

КЫРАГА ЧЫККАНЫНЫН' БАЙРАМЫ.

Бистин' колхозто кёп кыра сюерге керек болгон. Эрте тура, беш часта, колхозчылар ишке шыйдынды. Сарайдан' дьегилю аттар чыгып турды. Ороомнын' ичи абра ла салдалар, дьеккен аттарла голо берди. Дьялан'га чыктылар. Колхозчылар кырага чыкканын байрамдадылар.

119. Эрмектерди бичип, капсуда турган адалгаштарга шююлте аайынча, келижер кожулталарын кожугар.

Эрке тогус часта (школа) барды. Мен дьяскыда ла кюскюде (ёркё) тузак салгам.

Балдар дьяйдын' изю кюндеринде (суу) кирип туратан. Адам мени (оду) отургызып салала, бойы (ён'ир) ан'дап барды. Дьяс келерде, колхоз (кыра) чыкты.

120. База андый ок иш. Дьаныс ол сестэргэ юстюнен' кубулткыжынын' баш букваларын тургузыгар.

Бистин' дьерде тал, тыт, дьодро, терек бар. Ол тал... тыт... дьодро... терек... бюдюю бойы бойынан' сран'ай башка. Кандый ла ёзюмге тал... тыт... дьодро... терек... онон' до ёскёзине чык, дьыду, кей керек. Дьаш тал... тыт... дьодро... терек... онон' до ёскёзин тегин калас кеспес керек. Тал... тыт... дьодро... терек... кышкыда бюри дьок болор. Тал... тыт... дьодро... терек... кижиди бойына керектю неме эдип алар.

121. Куучынды кычылала, эн' озо тургуза ёйдин' глаголдорын столбикке чыгара бичип алыгар. Онон' экинчи столбикке ёткён ёйдин' глаголдорын, ючинчи столбикке дезе келетен ёйдин' глаголдорын чыгара бичип алыгар. Токтой тюжер темдектерин тургузыгар.

БААРЧЫКТАР ДЬАНЫП КЕЛДИ.

Кёрюгер, кёрюгер деп, кем де кыйыгырды. Кёрзё чындапта, агаштын' бажында, бийикте, баарчыктар отурды.

Кучыяктарды, баарчыктарды кёргөндө, сран'ай кара да дьаан да болды. Олор уяларына дьен'ис, вата, дьун' тажыдылар. Олор терен' уя керексинип дьат. Анар киске колыла дьедип болбос, карга да тумчугыла дьедип болбос. Баарчык дьемди дьаскыда кейден' бедиребес, агаш юстюнен' база бедиребес. Онын' дьеми дьерде. Ол дьайгыда садка огородко кор дьетирер курт кон'ыстарды кородот. Грядалардын' ортозында онын' ан'дап турганын, кёрөргө дьилбилю. Тюрген дьорголоп, ары-бери дьайбан'дап салып дьюрер. Кенетийин тура тюжюп, бура согулып турар. Бажын он' дьанына, эмезе сол дьанына дьайып, кёрюп турар. Онон' чокуп ийеле, тап эдип турар.

122. Эрмектерди бичип алыгар. Сестин' ичиндеги точкалардын' ордына керктю букваларын тургузып алыгар.

— Тана школдо мергендючи бол...п дьат. Мен юредючинин' доскодо бичигенин кёр...п дьадым.

— Кырда бёрю ул...п дьат. Бистин' класста башчылардын' портреттери тур...п дьат.

Ойрот-Турада дьылдын' ла канча-канча дьан'ы туралар бюд...п дьат.

Бистин' школго, коштой дьаткан школдон' письмо дьаантайын кел...п дьат.

Майдын' баштапкы кюнун бастыра телекейдин' колжючиледьаткандары утк...п дьат.

123. Бичип алыгар. Онон' дьакылта кеберлю глаголдорун чыгара столбикке бичип алала, олорго одоштой онын' учындагы эжерлю тунгак туюк бойынын' дьарт эжерине кёчкөдий эдип, кубултыгар.

Мени адам, мылтыктан' ат деп, дьакыды.

Сен ол кандыкты кас деп, Адучы Эркемейге айтты.

— Сен богочы аш. Мени Юлеш тебекти теп деп айтты.

124. Эрмектерди бичип, глаголдорго точкалардын' ордына' эрмектин' шююлтези аайынча, кожултазын кожуп бичигер.

Ан'чылар кюскюде тийин'ди базала ан'да... Кызыл Черю бистин' границаларыбысты качанда болзо, киче... Юренчиктер эртен база бичи... Балдар слер урогыгарды качанда болзо, кичееп белете... Берген бодолголорын да бодо...р.

125. Бу мыны бичип, глаголдордын' учындагы юч точканын' ордына керектю кожулталарын кожулар.

Совет башкару колкючиледьаткандардын' керегин качанда болзо, коры...

Ан'чы ла Тюлкенек экию ан'да... дежип, куучындашты. Энем, Танага чамча кекте... керек деп, айтты.

Балдар дьастыразы, дьок бичи... не юренип алар учурлу.

126. Бичип турала, керектю дьерлерине запятойлорын тургузыгар. Танага чамча кекте... керек деп, айтты.

КАРА-КУМ ЧЁЛИНДЕ.

Чёллө ючинчи кюн барып дьадыбыс. Сран'ай ла столдый тютюс чёллө барып дьадыбыс. Он' дьанында кумак чёл, сол дьанында дезе кырлар. Мен чёлди кёрюп турдым. Эш неме дьок. Неле ёзюмди кюн кюйдюрюп салган неме ошкош. Дье андый да болзо, чёлдө дьюзюн-дьююр мындый ан'дар дьюрюп дьат: койондор бёрюлер тюркюлер эштектер ошон' до ёскёзи. Чёлдө дьыландар келескендер черепахалар ла куштар кёп. Олор ичер сууны кайдан' алгылап турганы дьарты дьок. Колодецтен' дьедип ичип болбос ийне?

Чёлдөги колодецтерден' кайкамчылу неме дьок. Сен городто дьаткан'да ороомнон' орормго барып дьадын'. Дье эмезе сен кандый бир дьерге барып дьаткан болзон' городон' городко, эмезе дьервненден' дьервнеге барып дьадын'. Чёлдө дьервнелер де городтор до дьок, онын' узагы сюрееп. Кошту тёллөр лё улустар чичке дьолдор ло колодецтен' колодецке дьетире барып дьат.

127. Бу эрмектерди кёп тоолу эдип бичигер.

Капиталист совет дьан'ды дьаратп'ай дьат. Капиталист бистин' кёрюмдьялю ижибисти ле дьен'юлерибисти кёрюп, совет дьан' учун туруп дьаткан ишмекчилерди кья кёрюп дьиип ийгедий болуп дьат. Граница ары дьанындагы ишмекчи кыйынду дьюрюмдю болуп дьат. Олор капиталисттер ле тартыжып СССР ишмекчилеринде озочыл отрядын кёрюп дьат.

128. База андый ок иш.

Теерменнин' тегелигин суу айландырып дьат. Ан'чынын' ийттери эликти агаш аразынан' акка чыгара сюрюп чыкты. Ийт эликти, ан'чы дьепкенче, чёлдө тураладып дьат.

129. Кычырала, ючинчи дьюзюндеги эрмектерди чыгара бичип алылар. Ошон' онын'ла одо жына ол ло глаголды баштапкы, экинчи дьюзюнде тургузар.

ИШМЕКЧИЛЕРДИН' ТУРАЛАРЫ.

Бистин' СССР-да ишмекчилерге туралар эдип дьат. Кажы ла билеге квартира берилип дьат. Кезик тураларда амыраар, книга кычырар, физкультура ёткюрер дьаан кыптар эдилип дьат. Библиотекаларда ленинский толык бар болуп дьат. Балдарга десе ойноор, юрентен ан'ылу кып берилип дьат. Этажтардын' бирюзи ончозынын' курсактанар столовойы болуп дьат. Ол столовойды фабрика-кухнядан' экелген курсак, обедте берилип дьат.

130. Бу эрмектерди бичип, тунгак тюн'ей буквалар коштой турган сестёрди чыгара бичип алала, оной омор экию ненин' учун коштой турган учурын айдып беригер.

Маныш аттын' ээрин алды.

Казан отто туруп дьат.

Тёжөккө качанда ёдюктю дьатпа.

Койдын' терезинен' кёктөгөн тоннын' дьылуузы сюреең.

Эртен аймакисполкомнын' дьууны болор.

Улаганнын' аймагы границага коштой дьадып дьат.

Бу кюн базарда эттин' баазы кечегизинен' ден'ил болды.

Кююкке дьедер юндю куш бистин' дьерде дьок.

131. Кёчюрүп бичийле, токтой тюжер темдектерди тургузыгар.

«Бир катап таайым Ильяны уйкудан' тургузып айтты.

Дьякшы тюрген ле дьунунып алзан.

— Кайдар — деп, уйкузы чыкалак Илья сурады.

— Бойын'нын' дьерин'е. Балык садатан лавкада иштеерин'...

Илья ороомдо Петрухала экию барып дьатты, качан лавкага дьедип келзе, конторканын' ары дьанында узун сынду ичи дьаан кижиге турды .

— Ол кижиге дьалын — деп Петруха Шымыранып айтты.

— Адын' кем — деп лавкада дьоон юн кююлеп чыкты.

— Илья — деп Петруха каруузын айтты.

— Дье, Илья, менде эки кёзин' ле кёр, кёзин'нин' курчы юч катап тын' болзын, сенде эмди ээн'нен' башка бир де кижиге дьок, төрөгөн дё таныш та дьок билдин' бе? Мен сенин' адан' ла энен'.

Садучылардан' бирюзи Ильяны дьаан чанда уюктап калган балык талдатты уулчак дьен'ин тюрюп алала, балыкты аайы бажы дьок туткулап тура берди...

— Бажынан' тут, тён'ёш, деп садучы дьарым юнле айтты.

Кезик аразында Илья адьаарыбас дьанынан' тюрю кыймыктабай турган балыкты тудуп турды, дье онызы сабарынан' дьылбырап божонып турды.

— Ылгым тудун — деп, садучы кыйыгырды.

132. Бу куучынды бичип, башталкы столбикке адалгыштарын экинчи столбикке айдылганын, ючинчи столбикке бюткен адын, төртинчи столбикке солумаларын чыгара бичип алыгар.

1. Миша эртен турадан' ала колхозтын' покозында. Адазы бийик ёлён'ди косилкала чаап дьат. Ол десе чапкан ёлён'ди ан'тарда, дьан'ы чапкан ёлён'нин' дьараш дьыды дьайылып турды.

2. Ажанып алала, Маша нёкёриле экую агаш аразына барды. Миша дьян'ыла мешкени таап аларда, кенетейн кюкюрт кюзю-реерде, уулчактар дьюгюрижип барала, ёлён' бугулдаштылар. Кюзюрт кюркюрөп турды, тен'ери кара кёк булутла бюркеле берди. Салкын кёдюрилеле, дьяаш дьяады. Барбак агаштын' тэзине кирер керек болды.. Дьяаш токтой берди. Салкын булутты таркада сокты. Тен'ериде кюн кёрюнип келди.

133. База андый ок иш.

МАКСИМ ГОРЬКИЙ БАЛА ТУЖУНДАГЫЗЫНАН.

Бир катап киске садган' баарчык тудуп экелди. Киске онын' будын юзе тиштеп салган. Дьяанам баарчыкты кискеден' айрып алала, агаш бут эптеп берди. Оны эмдеп алала, куучындаарга юретти.

Баарчык томыртка болуп, кююк болуп, киске чилеп табыштанарга албаданып, юренип турды. Ийтке ёткёнижип, дье кижинин' куучынына келижип болбой турды.

— Дье сен баштактанба! — деп дьяанам чынынала айдып турды.

Баарчыгашка каша деп сёсти айттырды. Баарчыгаш дьяанамды ёткёнип айдып турды. Дьяанам сююнип каткырынып, баарчыкка сабар бажына тарааннын' кашазын берип айтты:

— Мен сени билерим, сен ончозын билерин'.

Онойып баарчыкты юредип алган: бир канча ёй ёткёндё, ол кашаны сураар болгон. Дьяанамды кёрёлё, «эзендер» дегендий чёйё айдып турды.

ЮРЕДЮЧИГЕ

Грамматиканын' кажы бир терминдерин табарга кюч болуп турган жерегинде, Областьтын' терминологический комиссиязынын' тургускан терминдери берилип дьат:

1. Эрмек — предложение.
2. Суракту эрмек — вопросительное предложение.
3. Кыйгылу эрмек — восклицательное предложение.
4. Табылу эрмек — повелительное предложение.
5. Тазыл — корень.
6. Кожулта — окончание.
6. Баштачы — подлежащее.
8. Айдылганы — сказуемое.
9. Дьартачы сестёр — пояснительные слова.
10. Табыш — звук.
11. Юндю табыш — гласный звук.
12. Туюк табыш — согласный звук.
13. Кату юндю табыш — твердый гласный звук.
14. Дьымжак юндю табыш — мягкий гласный звук.
15. Юнгюр туюк табыш — звонкий согласный звук.
16. Тунгак туюк табыш — глухой согласный звук.
17. Юлюзи — часть.
18. Эрмектин' юлюлери — части речи.
19. Адалгыш — существительное.
20. Дьан'ыс тоолу — единственное число.
21. Кёп тоолу — множественное число.
22. Кубулткыш — падеж.
23. Кубултары — склонение.
24. Тёс ады — именительный.
25. Энчилечи — притяжательный.
26. Беречи — дательный.
27. Кестёчи — винительный.
28. Дьерлечи — местный.
29. Чыгытту — исходный.
30. Солума — местоимение.
31. Дьюзюннин' солумалары — личное местоимение.
32. Бюпкен ады — прилагательное.
33. Глагол — глагол.
34. Эдилери — действие.
35. Тургуза ей — настоящее время.
36. Келетен ей — будущее время.
37. Ёткён ей — прошедшее время.

38. Дьакылта кеберлю глагол — глагол повелительной формы.
39. Керексинбес глагол — отрицательный глагол.
40. Кычыру эрмек — обращение.
41. Эрмектин' укташ сёстёри — однородные члены предложения.
42. Колболу эрмек — сложное предложение.
43. Чике куучын — прямая речь.
44. Тоолор ады — числительное.
45. Кубулбастар — наречие.
46. Мензилью солума — притяжательное местоимение.
47. Эрен'истер — причастие.
48. Улантылар — послелог.
49. Колбучылар — союзы.
50. Капсу — скобка.

БАЖАЛЫКТАРЫ

	Стр.
3-чи класстын' юредюзинен'	3
Юренгенин катап ёдери	3
4-чи класстын' юредюзи	8
Сурагту, кыйыгылу, табылу эрмек	8
Кычыру эрмек	9
Укташ сестёрлю эрмек	—
Колболу эрмектин' ичинде запятой тургузары	13
Чике куучын	15
Тоолор ады	16
Кубулбастар	18
Солума	19
Адалгыш керегинде ючинчи класста юренгенин катап ёдери	23
Тен' таян' дан' нан' нен' деп кожулталар	26
Ны, ни, ты, ды деп кожулталар	—
Эрен'истер	28
Улантылар	29
Колбочы	—
Сестён' сес бюдери	30
Интернациональный ла орус тилден' кирген сестёр	31
Катап ёдери	—
Юредючиге	38

А. Г. ШАБУРАКОВ.

СБОРНИК УПРАЖНЕНИЙ ПО ПРАВОПИСАНИЮ ОЙРОТСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ .

III часть

для 4 класса

на ойротском языке

Редактор *Н. Г. Куранков*. Техред *В. Лазарев* Сдано в производство 1 августа 1938 г. Подписано к печати 5 сентября 1938 г. Формат 62×92/16. Бум. л. 1⁵/₁₆. Печ. 2³/₈ Уч.-авт. л. 3. Инд. Уч.-л. а. (н) Изд. № 2129. Тираж 2000. Новосибирск, типография № 1 Облсполкома. Заказ № 2506. Уполномоченный Обл-лита № 11230 от 5 сентября 1938 г.

Цена 20 к. Пер. 25 к.